

MAREK DULINICZ

WCZESNOSŁOWIAŃSKIE OBIEKTY ARCHEOLOGICZNE NA POŁUDNIE OD KARPAT, SUDETÓW I RUDAW DATOWANE METODAMI BEZWZGLĘDNymi

1. WSTĘP

W ostatnim piętnastolecu na terenie dzisiejszej Polski i Niemiec odnotowano znaczny wzrost liczby obiektów archeologicznych reprezentujących kulturę wczesnosłowiańską. Wiek wielu z nich ustalono wykorzystując metodę radiowęglową i dendrochronologiczną, a informacje na ten temat znaleźć można w licznych publikacjach (Z. Kobyliński 1990; J. Herrmann, K.-U. Heußner 1991; M.F. Pazdur, R. Awwiuk, T. Goslar, A. Pazdur 1993; P. Poleska, J. Bober 1996; F. Biermann, S. Dalitz, K.-U. Heußner 1999; F. Biermann, M. Dulnicz 2001; 2002; M. Dulnicz 2001; 2006; J. Stark 2003; R. Bleile 2005; T. Goslar 2006). Konsekwencją postępu badań w tym zakresie było sformułowanie nowych hipotez odnoszących się do czasu kształtowania się najstarszych kultur wczesnośredniowiecznych na terenach położonych między Bałtykiem a Morzem Czarnym, Karpatami i Sudetami (S. Brather 1996; 2005a; 2005b; F. Biermann, S. Dalitz, K.-U. Heußner 1999; M. Dulnicz 2001; 2005a; 2005b). Odbiegają one znacznie od wcześniejszych poglądów na chronologię, kierunki i intensywność ekspansji osadniczej Słowian na ziemi dzisiejszej Polski i Niemiec (W. Hensel 1974, s. 107–117; S. Kurnatowski 2000; L. Leciejewicz 2002).

Badania nad kształtowaniem się kultury wczesnych Słowian prowadzone są również na południe od wskazanego obszaru, jednak tylko z rzadka były tam wykorzystywane w tym celu przyrodnicze metody datowania (dendrochronologia, analizy radiowęglowe). Być może przyczyn tego stanu rzeczy należy szukać we względnej, w porównaniu do północnej części Europy środkowej, obfitości danych źródeł pisanych odnoszących się do historii Bałkanów i obszarów naddunajskich oraz w możliwości odwoływania się do schematów chronologicznych wypracowanych dla społeczeństw lub państw o znacznie bogatszej kulturze materialnej, np. awarskiej, bizantyjskiej lub frankijskiej (*Die Franken* 1996; F. Daim 2000; *Byzanz* 2001; *Archäologische Denkmäler* 2002; E. Breuer 2005).

Jednak znaczna część zespołów źródeł archeologicznych przypisywanych okresowi wczesnosłowiańskiemu (VI–VIII w.) nie mogła być powiązana z dobrze datowanymi zabytkami pochodzącymi ze wskazanych kręgów kulturowych. W odniesieniu do nich stosowano zwykle mało precyzyjne i w gruncie rzeczy niesprawdzalne schematy datowania na podstawie ceramiki. Dla określenia wieku odkrywanych obiektów i zabytków badacze austriaccy, chorwaccy czy słoweńscy często sięgali do analogii z Czech, Słowacji lub Niemiec; rzadziej — Polski (B. Hebert 1996, s. 70; M. Guštin, G. Tiefengraber 2002, s. 52; L. Bekić 2006, s. 212–215).

Dopiero ostatnie lata przyniosły postęp w zakresie stosowania metod przyrodniczych do wyznaczania wieku obiektów archeologicznych. Główną rolę w budowaniu chronologii osadnictwa słowiańskiego na terenach rozciągających się w dorzeczu środkowego Dunaju odgrywają obecnie analizy radiowęglowe. Mankamentem prac badawczych nadal pozostaje niewielka liczba dat uzyskanych za pomocą metody dendrochronologicznej. Jest oczywiste, że sytuacja ta powinna jak najprędzej ulec zmianie. Ponieważ świadomość tego wykazują również badacze z wymienionych wyżej krajów, istnieją szanse na rychłe uzyskanie dalszych informacji tego rodzaju.

Wyniki dość licznych już analiz radiowęglowych pozwalają na wyciąganie wniosków o chronologii ceramiki (podstawowej kategorii źródeł dla okresu wczesnosłowiańskiego) oraz obiektów odkrywanych na terenie osad. Potrzebą chwili jest podsumowanie dostępnych obecnie informacji, bo rośnie dysproporcja między danymi o chronologii bezwzględnej, odnoszącymi się do północnej i zachodniej partii wczesnej Słowiańszczyzny, a informacjami dotyczącymi południowej i południowo-zachodniej części obszaru słowiańskiej kolonizacji. Przedstawienie dorobku archeologii krajów południowej i środkowej Europy w tym zakresie umożliwi dokonywanie porównań z dobrze datowanymi zespołami z jej północnej części (Polska, środkowe i północne Niemcy).

Wśród pochodzących z interesującego mnie obszaru obiektów, których wiek wyznaczono za pomocą analiz radiowęglowych, zdecydowanie przeważają jamy badane na terenie osad; informacjami takimi dysponujemy jednak także w odniesieniu do kilku grobów. Nie we wszystkich wypadkach stojące do dyspozycji dane o rezultatach analiz są pełne. Nie oznacza to jednak, że wyniki badań laboratoryjnych można traktować jako niepewne. Mogą one być, i czasem są, niezbyt dokładne, choć wraz z wprowadzaniem metody AMS (Accelerator Mass Spectrometry; por. A. Walanus, T. Goslar 2004, s. 36–38) wiek znalezisk jest wyznaczany ze znacznie większą precyzją niż przed kilkunastu laty.

Trudność w wykorzystywaniu analiz radiowęglowych nie polega jednak na tym, że ich rezultaty są niewiarygodne, lecz na tym, że w wielu wypadkach możliwe jest wystąpienie tzw. efektu postarzenia wyników pomiaru wieku. Mamy z nim do czynienia wtedy, kiedy nie wiemy, czy analizie radiowęglowej poddane zostały wewnętrzne (starsze), czy zewnętrzne (młodsze) partie pni drzewnych, przetworzonych po ścięciu w różnorakie wyroby. Nie wiedząc tego, nie możemy wykluczać, że wynik datowania odnosi się do starszych słoików. A zatem pragnąc oszacować czas ścięcia drzewa, bo to on wyznacza *terminus post quem* dla wszel-

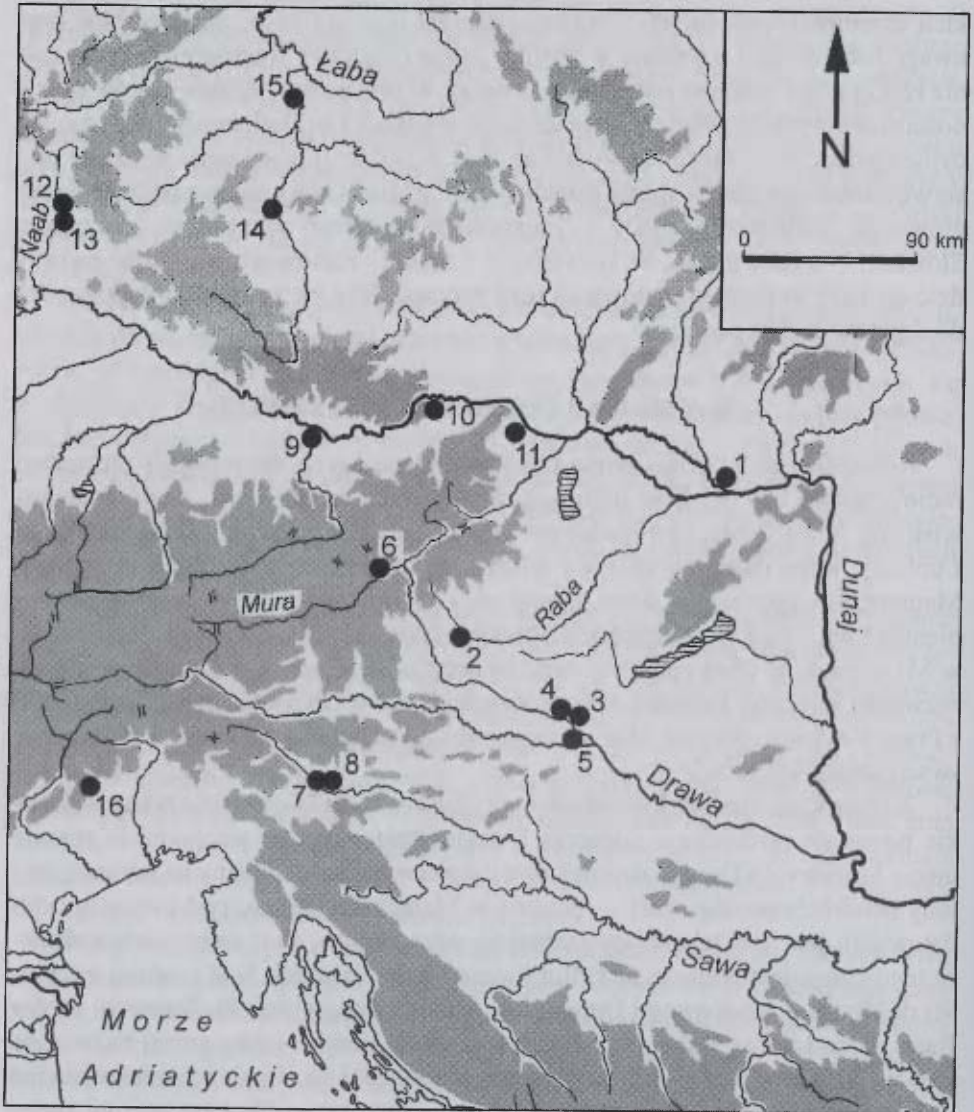
kich czynności związanych z wykorzystaniem tego surowca, musimy brać pod uwagę fakt, że daty uzyskane w wyniku analiz mogą być wcześniejsze (starsze), niż rzeczywisty moment pozyskania drewna. W przypadku badania śladów obecności wczesnych Słowian na terenach naddunajskich i na Bałkanach to interpretacyjne ograniczenie może spowodować zbyt wczesne umieszczenie w czasie obserwowanych procesów, nigdy jednak — zbyt późne. Odnosząc to zastrzeżenie do głównego problemu tej pracy — chronologii wydarzeń związanych z migracją Słowian — trzeba uznać, że korzystanie z metody radiowęglowej może prowadzić do zbyt wczesnego datowania tego procesu, lecz na pewno nie doprowadzi do datowania zbyt późnego.

2. ANALIZA I DATOWANIE OBIEKTÓW

Najliczniejsza obecnie grupa obiektów osadniczych datowanych metodami radiowęglową lub dendrochronologiczną pochodzi ze Słowenii, z takich stanowisk jak: Nova Tabla, Grofovsko pri Murski Soboti, Dragomelj, Podgorica koło Lubljany; kilka dalszych znamy z Austrii (St. Ruprecht an der Raab, Komberg, Mautern, Georgenberg w Enns, Brunn am Gebirge), a kolejne — z południowo-niemieckich osad w Dietstätt i Pfreimd (ryc. 1). Na Słowacji leży osada w Malackách, w Chorwacji — osada Nedelišće-Stara ves. Oprócz tego w zakres rozważań włączam kurhany z miejscowości Kožlí u Orlika (Czechy) i ziemianki z Pragi-Běchovic oraz szkieletowe pochówki z San Martino di Ovaro w północno-wschodnich Włoszech¹.

Z wyjątkiem znalezisk czeskich oraz grobów z San Martino di Ovaro, wszystkie pozostałe pochodzą z dorzecza Dunaju. Postępując od wschodu, w rejonie ujścia Morawy do Dunaju napotykamy najpierw obiekt datowany za pomocą metody dendrochronologicznej — studnię w Malackách. Biorąc pod uwagę sposób datowania, jest to w tej okolicy znalezisko odosobnione, choć oczywiście z obszaru tego znane jest wiele osad kultury wczesnosłowiańskiej. Nad średniej wielkości dopływami środkowego Dunaju leżą kolejne stanowiska: St. Ruprecht an der Raab — nad górną Rabą, oraz Enns — u ujścia rzeki o takiej samej nazwie do Dunaju. Oba znajdują się już na południe od Dunaju i uściślenie ich datowania ma duże znaczenie dla badania procesu przekraczania przez Słowian linii tej rzeki. Dwie kolejne osady (Pfreimd i Dietstätt) leżą w środkowym biegu rzeki Naab, północnego dopływu Dunaju. Z dorzeczem górnej Drawy wiążą się trzy stanowiska leżące na jej lewym dopływie — Murą. Są to: Komberg, Nova Tabla i Grofovsko pri Murski Soboti. W środkowym biegu tej samej rzeki leżała osada Nedelišće-Stara ves. Dwa ostatnie stanowiska (osady w Dragomelj i Podgoricy) usytuowane są w dolinie górnej Sawy (ryc. 1).

¹ Koło miasta Vinkovci (północna Chorwacja) dwa z 10 badanych ostatnio grobów popielnicowych datowano za pomocą metody radiowęglowej na ostatnią ćwierć VIII w. (informacja ustna T. Sekelj-Ivančan z Zagrzebia). Aż 13 dat radiowęglowych uzyskano dla próbek z obiektów osady w Dietstätt (informacja ustna H. Loserta z Bambergu). W Muzeum Miasta Zagrzebia eksponowany jest fragment konstrukcji skrzyniowej interpretowany jako część wału obronnego. Pochodzącą z niego próbkę metodą dendrochronologiczną datowano na rok 679.

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych z obiektami, których wiek wyznaczono za pomocą metod: radiowęglowej i dendrochronologicznej

1 — Malacky; 2 — St. Ruprecht an der Raab; 3 — Nova Tabla; 4 — Grofovsko pri Murski Soboti; 5 — Nedelišče-Stara ves; 6 — Komberg; 7 — Podgorica; 8 — Dragomelj; 9 — Enns; 10 — Mautern; 11 — Brunn am Gebirge; 12 — Pfreimd; 13 — Dietsstätt; 14 — Kožlí u Orlíka; 15 — Praga-Běchovice; 16 — San Martino di Ovaro.

Opracował M. Dulinicz

Fig. 1. Distribution of archaeological sites with features dated by the radiocarbon and dendrochronological methods

1 — Malacky; 2 — St. Ruprecht an der Raab; 3 — Nova Tabla; 4 — Grofovsko near Murska Sobota; 5 — Nedelišče-Stara ves; 6 — Komberg; 7 — Podgorica; 8 — Dragomelj; 9 — Enns; 10 — Mautern; 11 — Brunn am Gebirge; 12 — Pfreimd; 13 — Dietsstätt; 14 — Kožlí u Orlíka; 15 — Praga-Běchovice; 16 — San Martino di Ovaro.

Prepared by M. Dulinicz

Oczywiście rozmieszczenie opisywanych odkryć nie służy wyznaczeniu obszaru tworzącego całość pod względem chronologii osadnictwa lub cech kultury materialnej, a jedynie wskazaniu regionów, dla których pojawiła się możliwość sięgania nie tylko do ustaleń chronologii archeologicznej, lecz także uzupełnienia ich o niezależne określenia wieku.

Tabela 1. Obiekty archeologiczne o wieku wyznaczonym za pomocą metody ^{14}C i dendrochronologiiTable 1. Archaeological features dated by ^{14}C and dendrochronology methods

Lp.	Stanowisko: miejscowość, kraj, rodzaj	Obiekt/Warstwa	Datowanie*
1	Malacky, Słowacja, osada	studnia	713±10 i 714±10 (dendrochronologia)
2	St. Ruprecht an d. Raab, Austria, osada	jama SR 5	650–770 cal A.D.
3	St. Ruprecht an d. Raab, Austria, osada	jama 12	780–985
4	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 11	563–596
5	Nova Tabla, Słowenia, osada	„ziemianka” SZ 1	540–640
6	Nova Tabla, Słowenia, osada	„ziemianka” SZ 2	601
7	Nova Tabla, Słowenia, osada	„ziemianka” SZ 3	624–638
8	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 58	646–664
9	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 47	622–637
10	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 34	693–764
11	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 44	722–770
12	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 39	723–771
13	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 33	776
14	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 43	777
15	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 40	782–858
16	Nova Tabla, Słowenia, osada	jama SO 46	783–862
17	Grofovsko pri Murski Soboti, Słowenia, osada	jama SE 123	658–686 (około 66%); 645–693, 700–712, 752–760 (około 95%)
18	Grofovsko pri Murski Soboti, Słowenia, osada	jama SE 127	654–672 (około 66%); 641–689 (około 95%)
19	Nedelišće-Stara ves, Chorwacja, osada	jama J I	1375±20; 655±7
20	Komberg, Austria, osada	jama	680–860 (VR1-1668; 1260±50 B.P.)
21	Dragomelj, Słowenia, osada	jama 550	670–775 (68,2%); 650–810 (95,4%)
22	Podgorica, Słowenia, osada	jama SE 30	565–566, 582–586, 597–642 (około 66%); 540–657 (około 95%)
23	Enns-Georgenberg, Austria, osada	warstwa	630–670 cal A.D.
24	Mautern <i>Favianis</i> , Austria, osada	faza 8	750/800–1000

Lp.	Stanowisko: miejscowość, kraj, rodzaj	Obiekt/Warstwa	Datowanie*
25	Mautern, Frauenthofgasse, Austria, osada	jama	770–890
26	Mautern, Frauenthofgasse, Austria, osada	jama	690–750 lub 760–900
27	Brunn am Gebirge, Austria, osada	studnia 823	671 (dendrochronologia)
28	Pfreimd, Niemcy, osada	jama lub warstwa	644–698 (68,1%); 617–776 (98,6%)
29	Kožli u Orlika, Czechy, cmentarzysko	konstrukcja drewniana kurhanu 6	próbka 8: 640–780; próbka 9: 410–600
30	Praga-Běchovice, Czechy, osada	ziemianka 28/68	650±100
31	Praga-Běchovice, Czechy, osada	ziemianka 55/68	525±100
32	San Martino di Ovaro, Włochy, cmentarzysko	grób szkieletowy 8	530–660
33	San Martino di Ovaro, Włochy, cmentarzysko	grób szkieletowy 10	530–660
34	San Martino di Ovaro, Włochy, cmentarzysko	grób szkieletowy 14	540–660
35	San Martino di Ovaro, Włochy, cmentarzysko	grób szkieletowy 15	430–560
36	San Martino di Ovaro, Włochy, cmentarzysko	grób szkieletowy 18	660–880

* Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie daty są wynikiem określenia wieku metodą radiowęglową

* Unless marked otherwise, the dates have been determined by the radiocarbon dating method.

Zestawienie tabelaryczne obejmuje dane nie zawsze pełne i dlatego nie do końca porównywalne. Wynika to ze zróżnicowanego podejścia autorów publikacji do wyników analiz radiowęglowych. W niektórych artykułach brak pełnego zestawu informacji odnoszących się do samych próbek i do rezultatów ich badania; w większości prac brak numerów próbek, co przy znacznej ich liczbie na stanowisku może łatwo prowadzić do pomyłek; często nie są podawane nadane w laboratoriach numery próbek, choć pojawiają się informacje, w których laboratoriach wykonywano analizy; czasem brak dokładnego (procentowego) określenia prawdopodobieństwa podawanych wyników, a w kilku wypadkach podano tylko przedział datowania, nie określając stopnia prawdopodobieństwa (głównie Nova Tabla). Nie ma pewności, jak interpretować umieszczone w tabeli 1 daty roczne odnoszące się do kilku jam z Novej Tabli, chociaż przypuszczam, że autorom publikacji chodziło o lata odpowiadające szczytowi rozkładu prawdopodobieństwa. Nie wiadomo jednak, dlaczego taki zapis wyniku podano tylko trzykrotnie.

Braki te są oczywiście utrudnieniem w interpretacji wyników, nie uniemożliwiają jednak skorzystania z nich przy ocenie wieku obiektów. W takich przypadkach należy oczywiście unikać posługiwania się zbyt wąskimi przedziałami czasu. Czy w takim razie odwoływanie się do rezultatów analiz ¹⁴C ma w ogóle sens? Tak, bo nawet przy niezbyt precyzyjnym określeniu wieku próbki, można z dal-

szych rozważań wyeliminować lata, które zdecydowanie nie mieszczą się w granicach przedziału możliwych datowań.

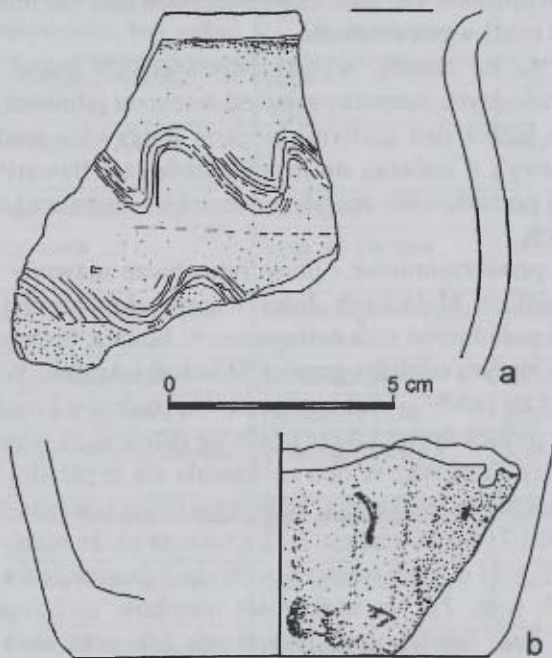
Stosując się do tej zasady, wyniki odpowiednich badań omawiam niżej w układzie geograficznym, rozpoczynając od wschodu (słowackie Malacky), poprzez stanowiska leżące nad górnymi biegami dopływów środkowego Dunaju (Mury, Raby i Sawy), a kończąc na terenie dzisiejszej Bawarii (Górnego Pałatynatu). Odrębnie potraktowane zostały znaleziska z dorzecza Łaby oraz z terenu dzisiejszych Włoch.

Rozpoznanie powierzchniowe i prace ratownicze ujawniły w końcu XX w. istnienie w słowackich Malackách dużej wczesnosłowiańskiej osady. Zajmuje ona nachylony ku południowi stok doliny rzeczki Malina, lewego dopływu dolnej Morawy, będącej na tym odcinku granicą Słowacji i Austrii. W 1998 r. zbadano jeden tylko obiekt tej osady — dębowo-sosnową studnię o konstrukcji zrębowej. Spośród czterech próbek drewna dwie udało się datować za pomocą metody dendrochronologicznej. Ponieważ w obu zachowała się część słoju biel, wyniki analizy są dość dokładne i wskazują, że drzewa użyte podczas jej budowy ścięto w latach 713 ± 10 i 714 ± 10 (tabela 1:1). Oznacza to, że mamy do czynienia ze studnią z I ćwierci VIII w. Z jej wnętrza pochodzi kilkanaście fragmentów naczyń ręcznie lepionych (ryc. 2). Na większości ułamków zachowały się zdobienia w postaci pasm linii falistej, linii poziomych lub jednych i drugich łącznie (K. Marková, K. Elschek 2002). Zakładając, że studnia zbudowana na początku VIII w. używana była przez kilkadziesiąt lat, zespół wydobytych z niej fragmentów naczyń można datować na większą część tego stulecia.

Na południe od Dunaju, w górnym biegu Raby (Raab), u ujścia do niej strugi Weizbach, leży — badana w 1989 r. — osada w St. Ruprecht an der Raab (austriacka Styria). Wyniki przeprowadzonych tam prac znane są w ogólnym zarysie od 1990 r. (G. Fuchs 1990a; 1990b), jednak więcej informacji przyniosły następne publikacje (B. Hebert 1996; F. Schipper 1996). Spośród kilkunastu odkrytych obiektów dwa datowane są za pomocą metody radiowęglowej. Oznaczone numerami 5 i 12 jamy zinterpretowano początkowo jako starożytne (B. Hebert 1996, s. 67; F. Schipper 1996, s. 71). Dopiero po poddaniu analizom próbek spalenizny z tych obiektów stwierdzono, że są to pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Trudności w zaklasyfikowaniu zabytków G. Fuchs tłumaczył brakiem materiałów porównawczych. Ponieważ jednak odkryta w obu jamach ceramika jest typowo słowiańska (ryc. 3), fakt ten świadczy raczej o skromnej znajomości problematyki kultury wczesnosłowiańskiej u tego badacza.

Z jamy SR 5 ($4,0 \times 1,5 \times 0,2$ m), z zaokrąglonymi narożnikami, orientowanej wzdłuż osi północny wschód–południowy zachód, pobrano próbkę spalenizny, której wiek w laboratorium w Hanowerze określono na 2 poł. VII lub VIII w. (tabela 1:2), natomiast z wypełnienia obiektu SR 12 ($4,0 \times 1,7 \times 0,4$ m) pochodzi próbka o wieku mieszczącym się w przedziale lat 780–985 (tabela 1:3).

Obie jamy zawierały podobną ceramikę: złej jakości, niezbyt dobrze wypaloną, jeżeli zdobioną, to dość niestarannie (ornamentem linii falistej, poziomymi i pionowymi pasmami linii wrytych wielozębnym narzędziem). Niektóre wyroby są zdobione skromnie (pasma lekko falujących poziomych żłobków), inne — bo-

Ryż. 2. Ceramika ze studni osady w Malackách (dendro: 713 ± 10 i 714 ± 10).

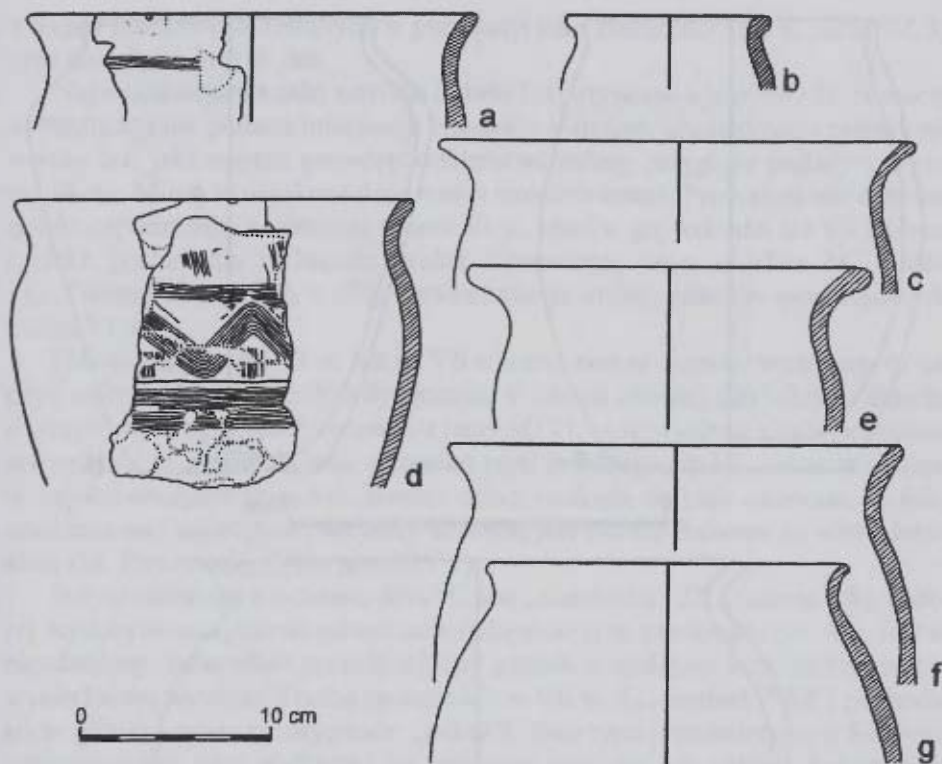
Wg K. Markowej, K. Elscheka 2002, ryż. 1

Fig. 2. Pottery from the well in the Malacký settlement (dendro: 713 ± 10 and 714 ± 10).

After K. Marková, K. Elschek 2002, Fig. 1

gato (pasma linii falistej obramowane grupami poziomych żłobków). Większość publikowanych fragmentów pochodzi z naczyń o esowatych profilach. Wylewy są różnie ukształtowane: od lekko wychylonych, po silnie wychylone i pogrubione (por. ryc. 3). Wśród zabytków z tej osady są też: przęślik zrobiony z cegły (!) i osełka (oba przedmioty z jamy 5) oraz paciorki z gliny i szkła, połówka żelaznego kółka, fragment gwoźdźcia, druga osełka i kamień żarnowy (wszystkie z jamy 12).

F. Schipper (1996, s. 71) postawił pytanie, dlaczego wyniki analiz radiowęglowych z obu jam różnią się od siebie dość znacznie, choć zespoły ceramiki są do siebie bardzo podobne. Badacz ten sądził również, że najstarsza część materiałów z osady w St. Ruprecht może pochodzić z VII w. Podstawą tej opinii było założenie, że od wyprodukowania naczyń do ich porzucenia musiał upłynąć jakiś czas. Skoro analiza radiowęglowa spalenizny wskazuje 2 poł. VII w. jako czas uformowania się warstwy kulturowej, to — zdaniem Autora — same naczynia mogą być starsze. W rozumowaniu tym tkwi błąd polegający na utożsamieniu wyniku analizy ^{14}C z czasem kształtowania się w jamie 5 warstwy zawierającej ceramikę. W rzeczywistości postępowanie to mogłoby wskazać jedynie moment pozyskania drewna (budowlanego lub opałowego), a i to tylko pod warunkiem określenia wieku zewnętrznych części pni lub gałęzi. Konieczność brania pod uwagę „efektu postarzenia” wyniku sprawia, że bardziej prawdopodobne jest

Ryc. 3. Ceramika z obu obiektów osady w St. Ruprecht an der Raab.

Wg F. Schipperera 1996, ryc. 3

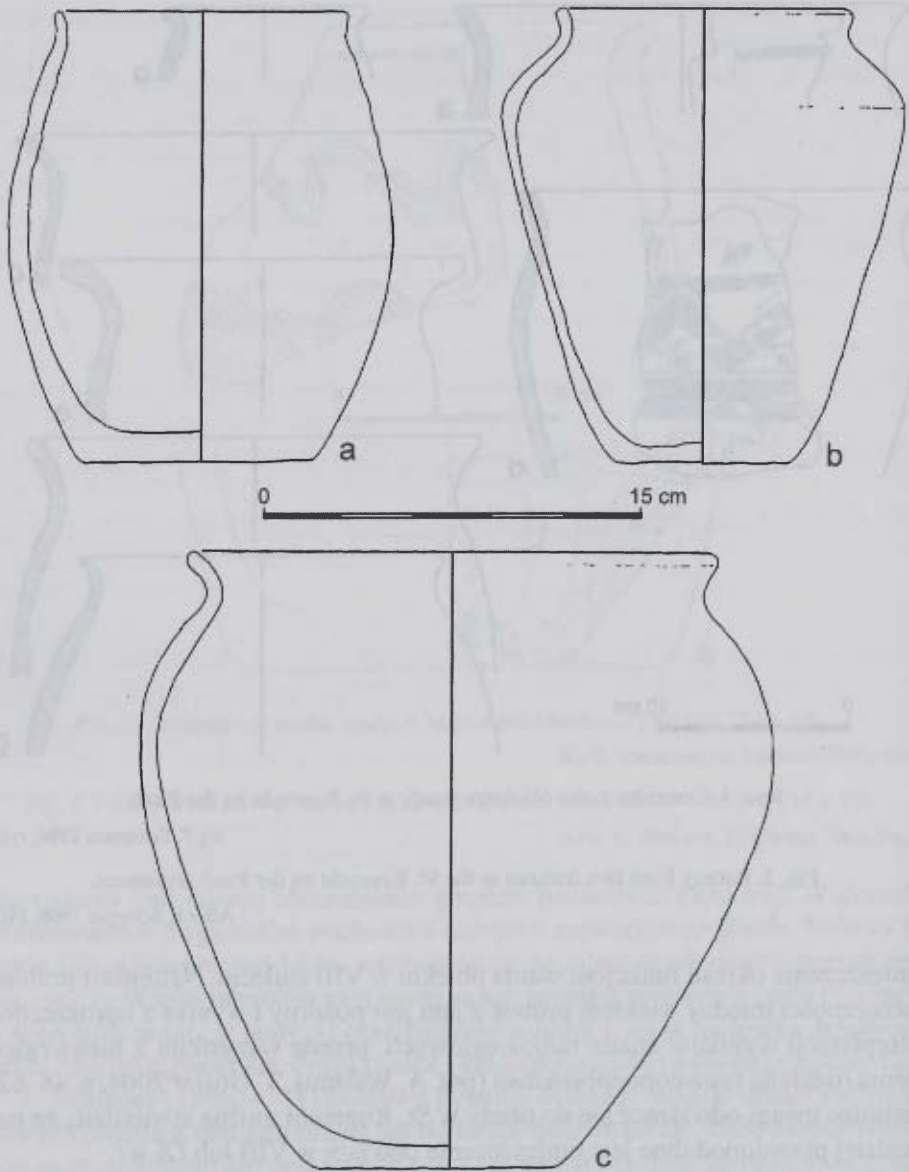
Fig. 3. Pottery from two features in the St. Ruprecht an der Raab settlement.

After F. Schipper 1996, Fig. 3

umieszczenie okresu funkcjonowania obiektu w VIII stuleciu. Natomiast problem sprzeczności między wiekiem próbek z jam jest pozorny i wynika z uproszczonej interpretacji wyników analiz radiowęglowych, przede wszystkim z nieuwzględnienia rozkładu prawdopodobieństwa (por. A. Walanus, T. Goslar 2004, s. 48–62). Sumując uwagi odnoszące się do osady w St. Ruprecht można stwierdzić, że najbardziej prawdopodobne jest umieszczenie obu jam w VIII lub IX w.²

Duża grupa wczesnosłowiańskich obiektów datowanych za pomocą metody radiowęglowej (13 jam) pochodzi z osady Nova Tabla, położonej w północno-wschodniej Słowenii (Prekmurje). Badania wykopaliskowe, wyprzedzające budowę autostrady, przeprowadzono tam w latach 1999–2003 (M. Guštin 2001; 2003; 2004; M. Guštin, G. Tiefengraber 2002). W kilkunastu obiektach osady natrafiono na materiały organiczne; ich próbki poddano analizom radiowęglowym w laboratorium w Kilonii. Analizowane szczątki przepalonego drewna pochodzą

² Odkrycia w St. Ruprecht mają również ogólniejsze znaczenie. Poświadczają istnienie osadnictwa wcześniejszego lub współczesnego pierwszym informacjom o tej miejscowości („*ad Luminicham iuxta Rapam*”), zachowanym w dokumencie Karolmana dla biskupstwa w Salzburgu z 20 listopada 860 r.

Ryc. 4. Naczynia grupy I z obiektów osady w Novej Tabli

a — jama SO 11 (^{14}C : 563–596); b — „ziemianka” 1 (^{14}C : 540–640); c — „ziemianka” 2 (^{14}C : 601).

Wg M. Guština, G. Tiefengraber 2002, ry.: 7:1, 2, 4

Fig. 4. Vessels of group I from features in the Nova Tabla settlement

a — pit SO 11 (^{14}C : 563–596); b — “sunken hut” 1 (^{14}C : 540–640); c — “sunken hut” 2 (^{14}C : 601).

After M. Guštin, G. Tiefengraber 2002, Figs 7:1, 2, 4

z trzech obiektów, określanych w publikacji jako ziemianki³ (SZ 1, SZ 2, SZ 3), oraz dziesięciu innych jam.

Najwcześniejszą z całej serii dat (tabela 1:4) uzyskano z jamy SO 11. Niestety, w publikacji nie podano informacji o rodzaju materiału organicznego próbki; nie wiemy też, jaki stopień prawdopodobieństwa należy przypisać podanym wyżej wynikom. Mimo to uzyskane dane trzeba uznać za cenne. Pozwalają one datować obiekt najwcześniej na ostatnią ćwierć VI w., choć w grę wchodzi też VII stulecie („efekt postarzenia”). Inaczej widzą chronologię tego obiektu M. Guštin i G. Tiefengraber (2002, s. 59), ograniczając ją (moim zdaniem niesłusznie) do końca VI w.

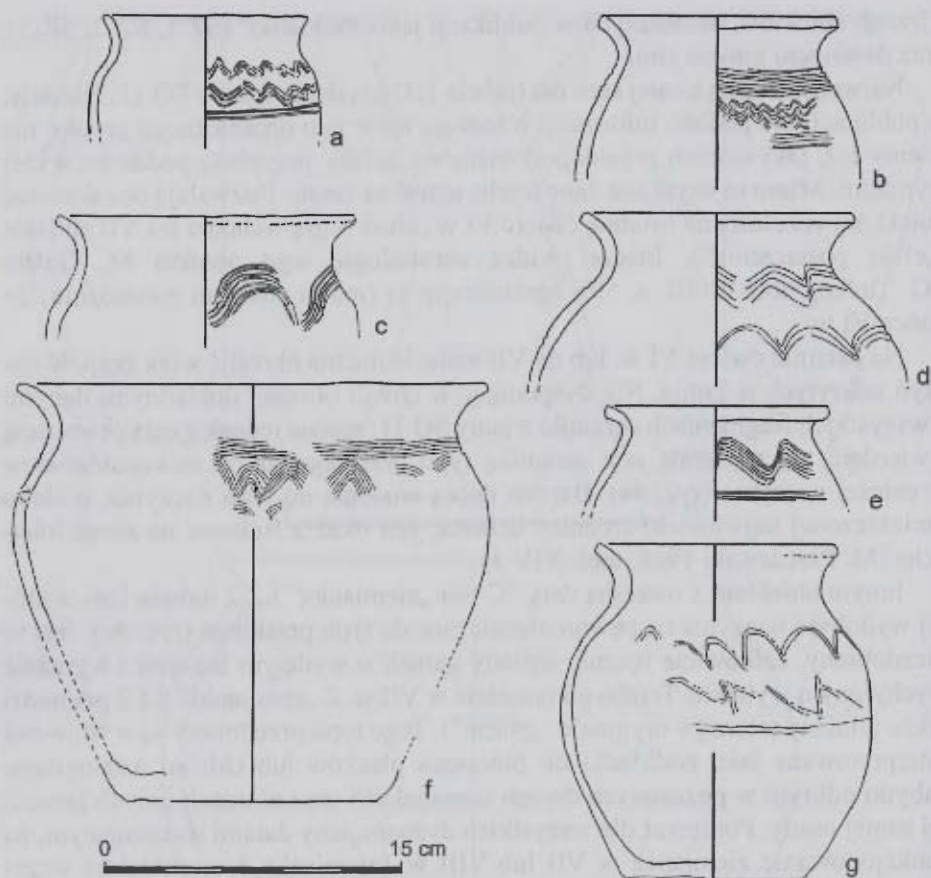
Na ostatnią ćwierć VI w. lub na VII stulecie można określić wiek zespołu naczyń odkrytych w jamie. Nie dysponując w chwili obecnej dokładnymi danymi o wszystkich fragmentach ceramiki z jamy SO 11, można jednak z całą pewnością stwierdzić, że zawierała ona ceramikę typu praskiego, m.in. zrekonstruowane w całości naczynie (ryc. 4a). Bardzo dobrą analogią do tego naczynia, o nisko umieszczonej największej średnicy brzuśca, jest okaz z Bukowa na ziemi lubuskiej (M. Parczewski 1988, tabl. XIV 1).

Innym obiektem z wczesną datą ¹⁴C jest „ziemianka” SZ 2 (tabela 1:6), z której wydobyto naczynie na pewno nienależące do typu praskiego (ryc. 4c). Jest to niezdobiony, całkowicie ręcznie lepiony garnek o wydętym brzuścu i wyraźnie wychylonym wylewie. Trzeba go umieścić w VII w. Z „ziemianki” SZ 2 pochodzi także gliniany talerz (w oryginale: „pekáč”). Tego typu przedmioty są w Słowenii interpretowane jako podkładowe do pieczenia placków lub chleba. Analogiczne zabytki odkryto w pozostałych dwóch ziemiankach oraz w trzech innych jamach tej samej osady. Ponieważ dla wszystkich dysponujemy datami wskazującymi na funkcjonowanie ziemianek w VII lub VIII w. (ziemianka 1 ewentualnie wcześniej; por. ryc. 4b i tabela 1), a w żadnym z późniejszych obiektów osady Nova Tabla talerzy nie znaleziono, można określić czas ich występowania na koniec VI, VII i jakąś część VIII w. Nie zmienia to dotychczasowego stanu wiedzy o ich chronologii na terenach naddunajskich, czyni jednak jej podstawy pewniejszymi.

Problematyce występowania tzw. talerzy we wczesnośredniowiecznych zespołach z ziem polskich poświęciła niedawno odrębny artykuł Danuta Jaskanis (2003). Natrafia się na nie często również w Kotlinie Czeskiej, m.in. odkryto je w datowanych radiowęglowo obiektach osady Praga-Běchovice (S. Vencl 1973, ryc. 12, 13). Z przeglądu dostępnych na ten temat informacji wynika, że ten typ wyrobów garncarskich występuje już w najwcześniejszej fazie istnienia kultury słowiańskiej. Odkrycia w Słowenii jeszcze raz potwierdzają tę tezę.

Ceramikę wydobytą w Novej Tabli można podzielić na dwie główne grupy. Do pierwszej badacze stanowiska zaliczają okazy całkowicie ręcznie lepione, o esowatym profilu, jajowatych kształtach i słabo wyodrębnionych brzegach. Ich powierzchnia jest porowata, nierówna z powodu grubej domieszki (częściowo wapiennej). Przykładem naczyń zaliczonych przez autorów do tej właśnie grupy są znalezione ze wszystkich trzech ziemianek i z jamy SO 11 (ryc. 5a–e) oraz

³ Autorzy używają tego terminu w odniesieniu do owalnych zagłębień o wymiarach 5–6 × 2,5–3 m i głębokości do 0,5 m.

Ryc. 5. Wybrane naczynia grupy II z obiektów osad w Nowej Tabli i Grofovsko pri Murski Soboti
 a, b — Nova Tabla, jama 39 (^{14}C : 723–771); c — Nova Tabla, jama 34 (^{14}C : 693–764); d, e — Nova Tabla, jama 40 (^{14}C : 782–858); f — Grofovsko pri Murski Soboti, jama SE 123 (^{14}C : 1Σ — 658–686; 2Σ — 645–693, 700–712, 752–760); g — Grofovsko pri Murski Soboti, jama SE 127 (^{14}C : 1Σ — 654–672, 2Σ — 641–689).

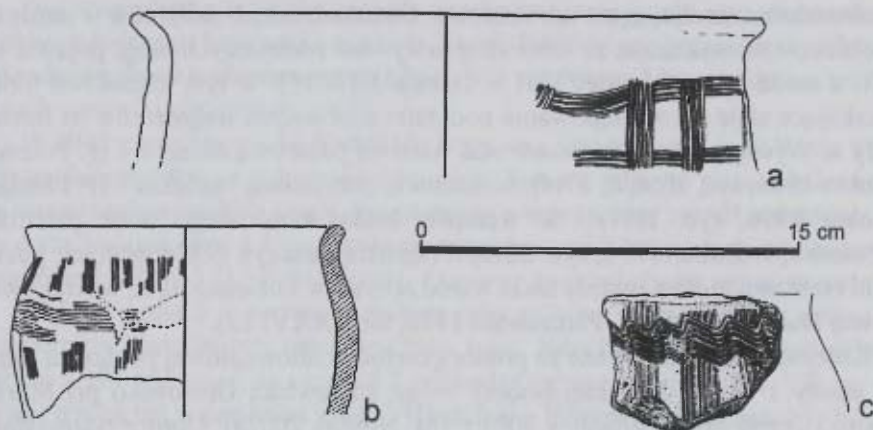
Wg M. Guština, G. Tiefengraber 2002, ryc. 9:1, 3–5, 7 (a–e); M. Novšaka 2002a, ryc. 2 i 9 (f, g)

Fig. 5. Selected vessels of group II from features in the Nova Tabla and Grofovsko pri Murski Soboti settlements
 a, b — Nova Tabla, pit 39 (^{14}C : 723–771); c — Nova Tabla, pit 34 (^{14}C : 693–764); d, e — Nova Tabla, pit 40 (^{14}C : 782–858); f — Grofovsko pri Murski Soboti, pit SE 123 (^{14}C : 1Σ — 658–686; 2Σ — 645–693, 700–712, 752–760); g — Grofovsko pri Murski Soboti, pit SE 127 (^{14}C : 1Σ — 654–672, 2Σ — 641–689).

After M. Guštin, G. Tiefengraber 2002, Figs 9:1, 3–5, 7 (a–e); M. Novšak 2002a, Figs 2 and 9 (f, g)

z jam 58, 60, 76, 77. Trzeba jednak zauważyć, że wśród tych okazów są zarówno garnki, jak i okazy bardziej krępe, tzw. naczynia garnkowate; te drugie mają wyraźnie ukształtowane wylewy, czasem zdobienia. Ponadto do pierwszej grupy ceramiki zaliczono również talerze.

Znaleźliśmy nietypowym dla osady w Nowej Tabli, a także innych stanowisk słoweńskich, jest fragment naczynia z motywem krzyżujących się poziomych i pionowych pasm linii wrytych wielozębnym grzebieniem (badacze używają terminu ornament metopowy). Fragment takiego naczynia znaleziono w jamie

Ryc. 6. Naczynia z motywem krzyżujących się poziomych i pionowych pasm linii wrytych grzebieniem o kilku zębach z różnych stanowisk Słowiańszczyzny południowej i zachodniej

a — Nova Tabla, jama 77; b — St. Ruprecht an der Raab; c — Dietstätt.

Wg M. Guštin, G. Tiefengraber 2002, ryc. 7:3 (a);
F. Schipper 1996, ryc. 3 (b); H. Loserta 2003, ryc. 4:20 (c)

Fig. 6. Vessels with hatched horizontal and vertical line decoration incised with a loose-pronged comb from different sites in western and southern Slavic territory

a — Nova Tabla, pit 77; b — St. Ruprecht an der Raab; c — Dietstätt.

After M. Guštin, G. Tiefengraber 2002, Fig. 7:3 (a);
F. Schipper 1996, Fig. 3 (b); H. Losert 2003, Fig. 4:20 (c)

SO 77; niestety, akurat z tego obiektu nie dysponujemy analizą ^{14}C (ryc. 6a). Ten typ zdobienia znany jest z Małopolski, np. z obiektu 31 osady w Nisku (M. Parczewski 1988, tabl. XVI 31), oraz z północnej części Słowiańszczyzny (M. Dulinicz 2001, ryc. 33). Naczynia z takim motywem nie pojawiają się tam na terenie najstarszych osiedli, lecz dopiero w obiektach młodszych (od VIII w.).

Na podstawie pięciu radiowęglowych określeń wieku, naczynia pierwszej grupy można umieścić w końcu VI i w VII w., choć biorąc pod uwagę efekt postarzenia należy dopuszczać ich użytkowanie także w jakiejś części VIII w. Składające się z nich zespoły zabytków z Nowej Tabli można porównać z zestawem wyrobów garncarskich z ziemianki z Nowej Huty-Wyciąża, o których wiadomo, że pochodzą z 2 ćwierci lub 2 poł. VII w. (M. Krapiec 1996, s. 134). Porównanie wskazuje, że garncarstwo słowiańskie na północ i na południe od Karpat reprezentowało w VII i może także na początku VIII w. ten sam poziom.

Do drugiej grupy ceramiki z Novej Tabli zaliczono naczynia obtaczane (najpierw częściowo, potem całkowicie) na wolnoobrotowym kole garncarskim i zdobione różnymi motywami (por. ryc. 5). Zabytki te występują w obiektach, które mogły funkcjonować w VIII i IX w.

Ze względu na dyskusję o genezie i chronologii tzw. całkowicie obtaczanej ceramiki żłobkowanej na ziemiach położonych na północ od Karpat i Sudetów (F. Biermann 2002) warto zwrócić szczególną uwagę na tak zdobione okazy z Novej Tabli. Ornament ten pojawił się tam w kilku odmianach: żłobki mogą być

rozmiszczone rzadko, gęsto lub strefowo. Obecność takich zabytków w jamie 43 i w obiekcie 46 wskazuje, że ten rodzaj motywów zdobniczych mógł pojawić się w IX, a może już pod koniec VIII w. (tabela 1:14, 15). W tym kontekście mniej zaskakujące staje się występowanie podobnie zdobionych fragmentów na terenie osady w Wyciążu, np. w poziomie nad warstwą pożarową obiektu 1 (P. Poleska, J. Bober 1996, ryc. 16:4, 8; 17:4), w warstwie „użytkowej” obiektu 1 (P. Poleska, J. Bober 1996, ryc. 19:1) i w warstwie bruku kamiennego obok paleniska (P. Poleska, J. Bober 1996, ryc. 20:6). Fragmenty naczyń dekorowanych poziomymi żłobkami można znaleźć także wśród zabytków z obiektu 50/62 w Krakowie-Nowej Hucie, stan. 1 (M. Parczewski 1988, tabl. XXVI 12).

Kolejne obiekty datowane za pomocą metody radiowęglowej pochodzą z drugiej osady z okolic Murskiej Soboty — ze stanowiska Grofovsko pri Murski Soboti, którego część badano w 2001 r. (M. Novšak 2002a). Oprócz pozostałości osad z okresu eneolitu i z wczesnej epoki brązu odkryto tam 25 zagłębionych w ziemię obiektów związanych z kulturą wczesnosłowiańską. Większość z nich należy do dobrze znanej badaczom innych części Słowiańszczyzny kategorii owalnych, nieckowatych jam o maksymalnie kilkumetrowej długości; dwa należały raczej do grupy prostokątnych zagłębień, jednym z nich może być ziemianka z korytarzykiem.

Przy określaniu chronologii osiedla i jego kulturowej przynależności podstawowe znaczenie miało występowanie w odkrytych tam obiektach wyłącznie całkowicie ręcznie lepionej, słowiańskiej ceramiki, zarówno niezdobionej, jak i zdobionej. Dla omawianej problematyki szczególnie ważne są obiekty o numerach 123 i 127, ponieważ datowanie pochodzących z nich próbek substancji organicznej zostało ustalone za pomocą metody radiowęglowej. Niestety, podobnie jak w wypadku próbek z osady w Nowej Tabli, trzeba liczyć się z występowaniem „efektu postarzenia” wyników.

Wiek próbki z obiektu 127 określono dość precyzyjnie (tabela 1:18), stwierdzając jego funkcjonowanie w 2 poł. VII lub może na początku VIII w. Wynik analizy próbki z jamy 123 (tabela 1:17) wskazuje, że pochodzi ona z tego samego okresu.

Z obu jam wydobyto kilkadziesiąt fragmentów naczyń całkowicie ręcznie lepionych. Są one jednak w większości zdobione pojedynczą lub zwielokrotnioną linią falistą, ewentualnie motywem niestarannie wrytej linii falistej i poziomej, czasem także poziomym rytem wykonanym wielożębnym grzebieniem (por. ryc. 5f, g). Są to cechy typowe również dla słowiańskiej ceramiki odkrywanej na północ od Karpat i Sudetów, lecz raczej tej, która reprezentuje środkową fazę wczesnośredniowiecznej kultury Słowian. Możliwość datowania naczyń z osady Grofovsko pri Murski Soboti na VII stulecie lub 1 poł., względnie środek, VIII w. wskazuje na wcześniejsze pojawienie się takich naczyń w dorzeczu Dunaju.

Wśród innych znalezisk wyróżnia się żelazna, bogato zdobiona płytką uzdy końskiej z obiektu 123. Zabytek ten, pochodzący z okresu późnomerowińskiego, umożliwia stwierdzenie, że w tym wypadku datowanie archeologiczne i radiowęglowe są zbieżne.

Pod względem wieku oba zespoły ze wspomnianej osady są podobne do zespołów młodszego horyzontu osady w Novej Tabli. Nieco wcześniejsze datowanie radiowęglowe tych pierwszych (2 poł. VII w.) dobrze koresponduje z brakiem w nich ceramiki obtaczanej.

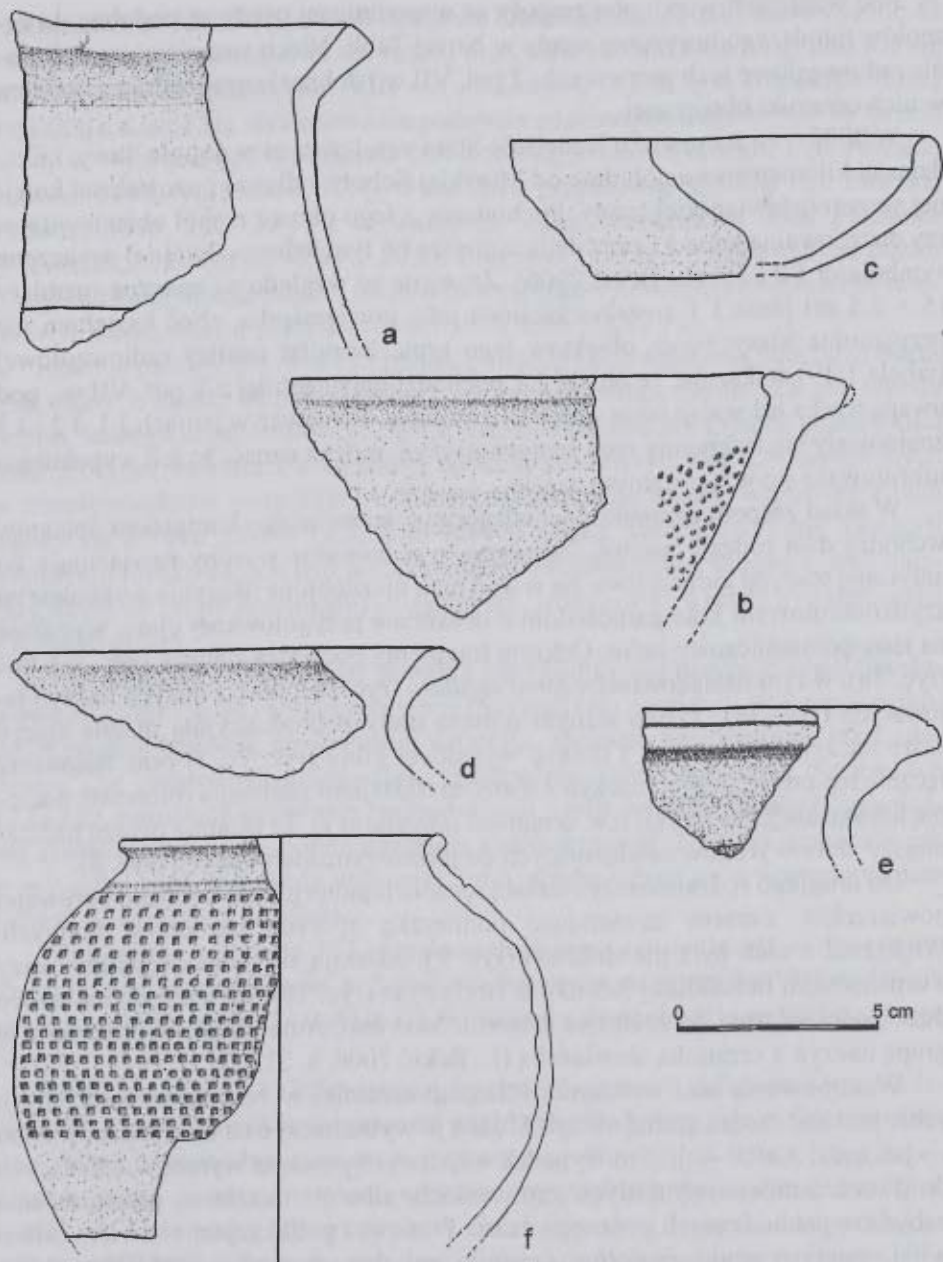
W 2002 r. na stanowisku Nedelišče-Stara ves, leżącym w dolinie Sawy, kilkadziesiąt kilometrów na południe od Murskiej Soboty, odkryto pozostałości kolejnej wczesnosłowiańskiej osady. Pochodzący z tego okresu zespół obiektów tworzy duża, owalna jama J 1 oraz dwie mniejsze (w tym jedna podwójna) oznaczone symbolami J 2 i J 3 (L. Bekić 2006). Zapewne ze względu na znaczne rozmiary (5 × 2,5 m) jama J 1 została określona jako półziemianka, choć kształtem nie przypomina klasycznych obiektów tego typu. Rezultat analizy radiowęglowej (tabela 1:19) wskazuje, że obiekt J 1 pochodzi najwcześniej z 2 poł. VII w., pod uwagę trzeba też wziąć jakąś część VIII stulecia. Ponieważ w jamach J 1, J 2 i J 3 znajdowały się fragmenty tych samych naczyń, można uznać, że ich wypełnienie uformowało się w tym samym czasie.

W skład zespołu ceramiki pochodzącego z omawianego kompleksu obiektów wchodzi dwa rodzaje naczyń. Pierwszy, to różnorodne wyroby nawiązujące do antycznej tradycji garncarstwa. Są wśród nich niezdobione naczynia wykonane na szybkoobrotowym kole garncarskim z doskonale przygotowanej gliny, wypalone na jasnopomarańczowy kolor. Odkryte fragmenty pochodzą z amfor (ryc. 7a), mis (ryc. 7b), w tym naśladownictw *terra sigillata* (ryc. 7c), oraz z dużych naczyń jajowatych (ryc. 7d). Z tym samym nurtem tradycji produkcyjnej można łączyć szare naczynia wykonane z dobrze wypalanej gliny (ryc. 7e, f) oraz fragmenty ręcznie lepionych dużych naczyń z różnymi rodzajami zdobienia (pionowe, poziome lub skośne gęste rowki; tzw. ornament miotełkowy). Te ostatnie tworzą najliczniejszy zbiór wyrobów nawiązujących do późnorzymskich tradycji (ryc. 8).

Do drugiego rodzaju naczyń należą ręcznie lepiące garnki o mocno porowatej powierzchni, czasem zawierające domieszkę sporych okruchów skalnych. Większość z nich była niezdobiona (ryc. 9), zdarzają się jednak również okazy z ornamentem linii falistej lub nawet strefowym (ryc. 10). Ze względu na bardzo duże podobieństwo do znalezisk z terenu Słowenii, Autor słusznie utożsamia tę grupę naczyń z ceramiką słowiańską (L. Bekić 2006, s. 213–215).

Występowanie obu wymienionych grup ceramiki w zespole współczesnych sobie jam jest rzeczą godną uwagi. Można je wytłumaczyć na dwa sposoby. Albo — jak sądzi Autor — jest to wypadek współwystępowania wyrobów należących do dwóch odmiennych tradycji garncarskich, albo też doszło do przemieszania zabytków pochodzących z różnego czasu. Ponieważ publikacja nie zawiera całkowitej charakterystyki zespołów ceramiki ani danych o stratygrafii kompleksu obiektów, z odpowiedzią na to pytanie trzeba wstrzymać się do czasu opublikowania wszystkich danych.

Interesujący zespół fragmentów naczyń (ryc. 11) pochodzi z jamy odkrytej już w 1987 r. w austriackiej miejscowości Komberg (Styria), lecz dopiero w 1996 r., po przeprowadzeniu analiz ¹⁴C, zidentyfikowanej jako wczesnośredniowieczna (B. Hebert 1996). Podobnie jak osady Nova Tabla i Grofovsko pri Murski Soboti, także Komberg leży w dolinie rzeki Mur. Wiek próbek spalenizny z wypełnienia

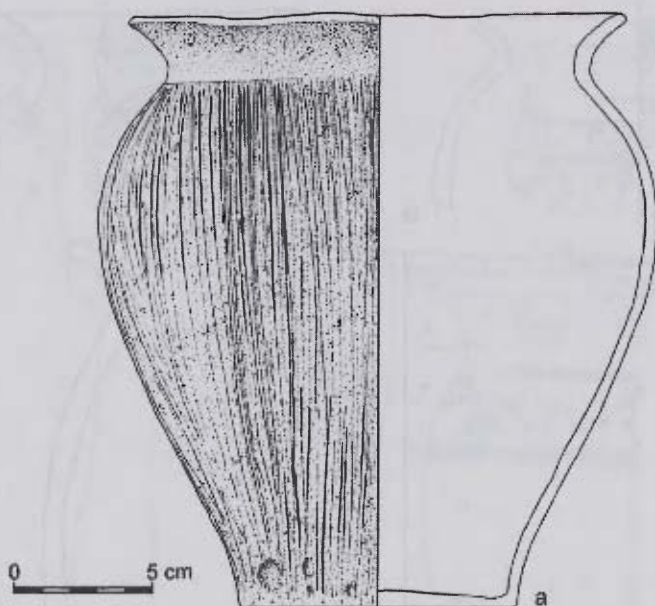
Ryc. 7. Nedelišče-Stara ves. Wybrane fragmenty naczyń nawiązujących do tradycji późnoantycznej
 a, c — znaleziska przypadkowe z powierzchni osady; b, d-f — jama J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

Wg L. Bekicia 2006, tabl. 8:4; 9:4, 6, 7; 11:3, 8

Fig. 7. Nedelišče-Stara ves. Selected sherds referring to the Late Antique tradition

a, c — chance surface finds from the settlement; b, d-f — pit J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

After L. Bekić 2006, Pls 8:4; 9:4, 6, 7; 11:3, 8

Ryc. 8. Nedelišče-Stara ves. Nawiązujące do tradycji późnoantycznej naczynie z jamy J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

Wg L. Bekicia 2006, tabl. 8:1

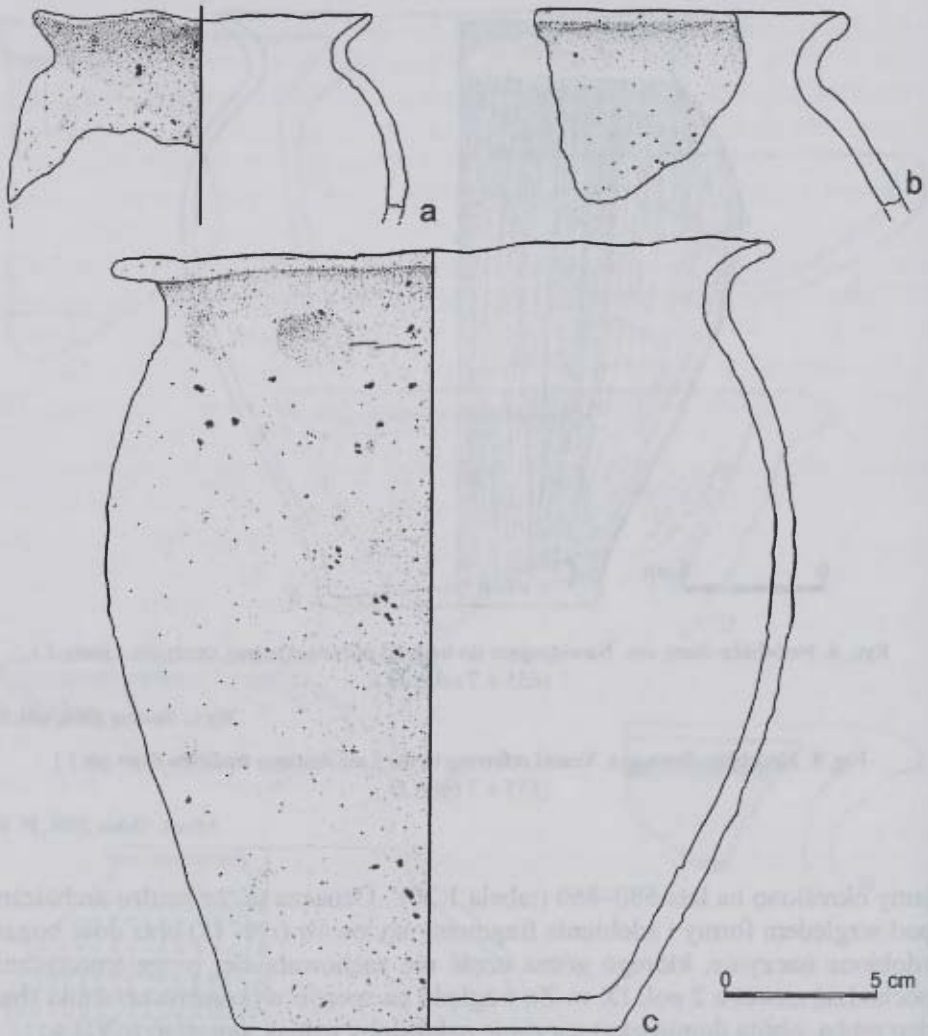
Fig. 8. Nedelišče-Stara ves. Vessel referring to the Late Antique tradition from pit J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

After L. Bekić 2006, Pl. 8:1

jamy określono na lata 680–860 (tabela 1:20)⁴. Oznacza to, że bardzo archaiczne pod względem formy i zdobienia fragmenty wylewów (ryc. 11) oraz dość bogato zdobione naczynie, którego górna część nie zachowała się, mogą teoretycznie pochodzić nawet z 2 poł. IX w. Ze względu na sposób wykonania ceramiki (bardzo gruba, obfita domieszka) naczynie należałoby jednak umieścić w VII w.

By przyjrzeć się kolejnym obiektom i osadom, musimy przenieść się w dorzecze górnej Sawy, do północno-wschodniej części Kotliny Lublańskiej. Badania ratownicze o dużym zasięgu, przeprowadzone w latach 1997, 2000–2001 na terenie wielokulturowego stanowiska w Dragomelj, ujawniły istnienie na powierzchni około 1 200 m², obok obiektów neolitycznych i z epoki brązu, struktur datowanych na schyłek starożytności lub wczesne średniowiecze. W tym ostatnim

⁴ W rejonie Dachstein i Hallstatt, w miejscu zwanym Steiniggrube (południowo-zachodnia Austria) F. Mandl odkrył pozostałości szałas pasterskiego (Almhutte) o kamiennym fundamencie. Wynik analizy radiowęglowej („1295 lat temu”) oznacza datowanie na około 700 r. albo około połowy VII w. Znalaziono tam także nóż, grot strzały i fragmenty ręcznie lepionej ceramiki: porowate, w przelomie ciemnoszare, z niewielką ilością domieszki tuczniwa skalnego i czerwonego ceramicznego, o wygładzanej górnej części. Są wśród nich fragmenty okazów zdobionych i pozbawionych ornamentu (F. Mandl 2004, s. 38). Zrekonstruowano i opublikowano dużą część naczynia niestarannie zdobionego linią falistą i żłobkami. Uwagę zwracają zwłaszcza fragmenty naczynia zdobionego bardzo niestarannymi zygzakami (jeden z ich przypomina literę M). Gdyby stanowisko to położone było na obszarze zajmowanym przez Słowian, ceramika ta bez wahania zostałaby im przypisana.

Ryc. 9. Nedelišče-Stara ves. Wybrane naczynia i fragmenty ceramiki wczesnosłowiańskiej

a, c — jama J 2; b — jama J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

Wg L. Bekicia 2006, tabl. 10:1, 8, 12

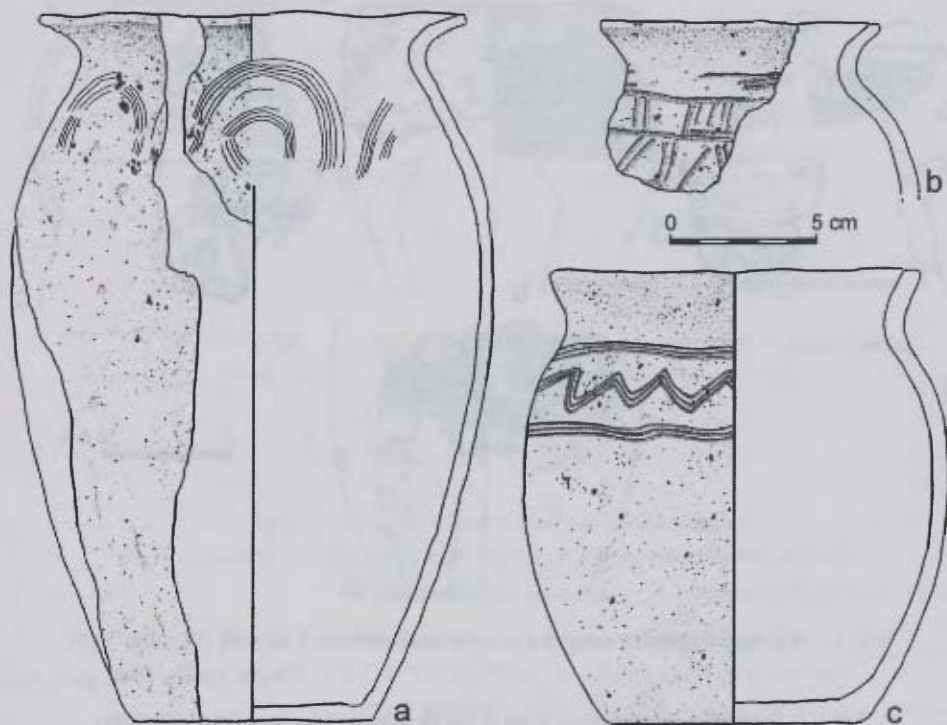
Fig. 9. Nedelišče-Stara ves. Selected vessels and sherds of Early Slavic pottery

a, c — pit J 2; b — pit J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

After L. Bekić 2006, P's 10:1, 8, 12

wypadku chodzi o pozostałości trzech domostw i kilku jam (M. Sagadin, P. Turk 2001; P. Turk 2002).

Najbardziej interesująca z odkrytych tam obiektów jest jama 550. Nieregularna w planie, nieckowata w profilu, zawierała szczątki dwóch naczyń i popękane kamienie. Wypełnisko składające się przede wszystkim ze spalenizny, popiołu i przepalanej gliny wskazuje, że być może był to rodzaj pieca.

Ryc. 10. Nedelišče-Stara ves. Wybrane naczynia i fragmenty ceramiki wczesnosłowiańskiej z jamy J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

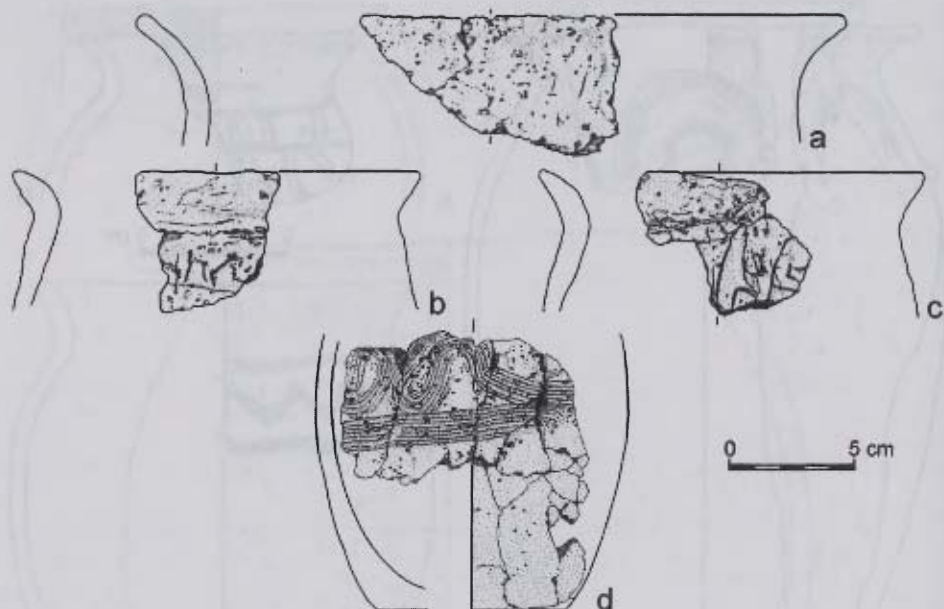
Wg L. Bekicia 2006, tabl. 6:1; 7:1, 2

Fig. 10. Nedelišče-Stara ves. Selected vessels and sherds of Early Slavic pottery from pit J 1 (655 ± 7 cal A.D.).

After L. Bekić 2006, P's 6:1; 7:1, 2

Określenie wieku próbki z obiektu 550 nie jest precyzyjne. Trzeba przyjąć, że wypełnienie jamy mogło ukształtować się w końcu VII stulecia, w VIII albo nawet w 1 poł. IX w. (tabela 1:21). Z obiektu pochodzą dwa naczynia, zachowane w znacznej części. Jedno z nich to niewielki (średnica wylewu — 12,9 cm), lepiony na kole, jajowaty garnek z wychylonym brzegiem, wypalony na brunatno-żółty kolor, zdobiony potrójnym poziomym żłobkiem oraz potrójną linią falistą (ryc. 12a). Drugie, baniaste naczynie, obtaczane na szybkoobrotowym kole garncarskim (ryc. 12b) wykonano z porowatej gliny wypalonej na brunatno-żółty kolor. Górną część brzuśca tego okazu pokrywają poziome, dość wąskie, regularnie rozmieszczone żłobki dookólne oraz dwie starannie wyrzepte linie faliste, naniesione po pokryciu powierzchni garnka żłobkami. Zdobienie zakończono wyrzyciem dwóch szerszych i głębszych żłobków pod obydwoma liniami falistymi.

Na podstawie informacji opublikowanych przez autora artykułu nie da się stwierdzić, czy opisane naczynia to jedyne zabytki wydobyte z obiektu 550. Niezależnie od tego trzeba zauważyć, że tworzą one bardzo interesujący zespół.

Ryc. 11. Wybrane fragmenty naczyń z jamy w miejscowości Komberg (^{14}C : 680–880).

Wg B. Heberta 1996, ryc. 1, 4a–c

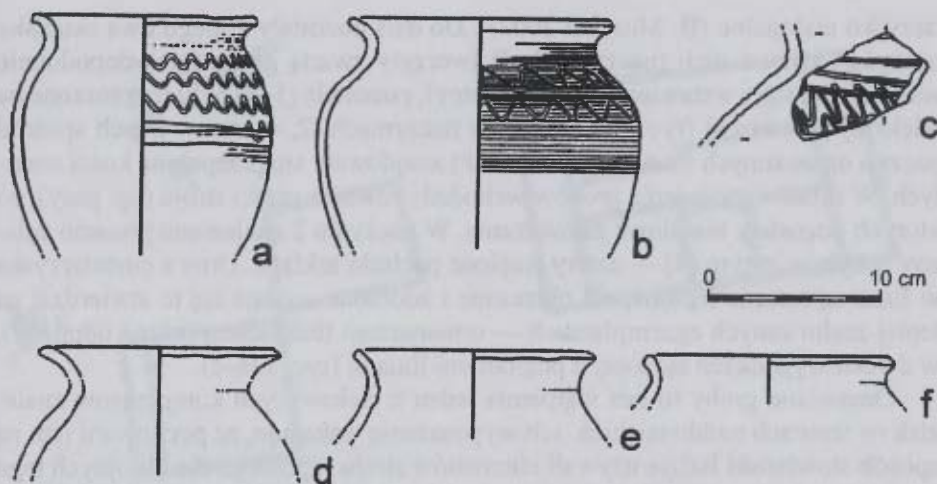
Fig. 11. Selected potsherds from a pit in the locality of Komberg (^{14}C : 680–880).

After B. Hebert 1996, Figs 1, 4a–c

Zaawansowany technicznie wyrób (naczynie baniaste) i lepiony ręcznie garnek (naczynie jajowate) pochodzą z tego samego poziomu. Warto odnotowania jest także podobieństwo rodzaju ornamentu występującego na wspomnianych okazach: w obu wypadkach są to poziome żłobki i kilka (dwie lub trzy) linii falistych. Różnica dotyczy jakości wykonania dekoracji: na naczyniu baniastym naniesiono ją precyzyjnie, natomiast garnek jajowaty jest zdobiony niestarannie. W zakresie zdobnictwa ten drugi okaz jest naśladownictwem doskonalszego technicznie i artystycznie wyrobu.

Kolejny obiekt z radiowęglowym określeniem wieku to wczesnośredniowieczna jama z wielokulturowego (późny neolit, późna epoka brązu i wczesna epoka żelaza, okres rzymski) stanowiska Podgorica pod Lubljaną (M. Novšak 2002b). Oznaczone symbolem SE 30 zagłębienie miało kształt nieregularnego pięcioboku ($3,05 \times 1,7$ m), nieckowaty przekrój i głębokość do 0,4 m. Jego dłuższa oś przebiegała ze wschodu na zachód. Zawartość zabytkową jamy tworzyło niemal 200 fragmentów ceramiki, ułamek ucha szklanego naczynia, szczątki roślin oraz przepalone drewno. Wiek próbki tego ostatniego, uzyskany metodą radiowęglową, określono na 2 poł. VI lub 1 poł. VII w. (tabela 1:22).

Wydobyte z jamy ułamki ceramiki pochodzą głównie z naczyń ręcznie lepionych, tylko jeden z fragmentów opisanych w publikacji nosi ślady obtaczania (nr 6). Są to zarówno naczynia niezdobione, jak i ornamentowane (linia falista,

Ryc. 12. Naczynia z osad w Kotlinie Lubljańskiej

a, b — Dragomelj (^{14}C : 650–810 <2 Σ , 95,4%>); c–f — Podgorica (^{14}C , 2 Σ : 540–657).

Wg P. Turka 2002, ryc. 1, 2 (a, b); M. Novšaka 2002b, ryc. 1–3, 6 (c–e)

Fig. 12. Vessels from settlements in the Lubljana valley

a, b — Dragomelj (^{14}C : 650–810 <2 Σ , 95,4%>); c–f — Podgorica (^{14}C , 2 Σ : 540–657).

After P. Turk 2002, Fig. 1, 2 (a, b); M. Novšak 2002b, Figs 1–3, 6 (c–e)

linie ryte poziomo; por. ryc. 12c). Rysunkowa rekonstrukcja trzech z nich ukazuje garnki o mocno zwężonej szyjce i silnie wychylonym brzegu (ryc. 12d–f).

Kilka dalszych stanowisk datowanych metodami przyrodniczymi leży nad Dunajem. Odkrycia niezwyklej wagi miały miejsce w mieście Enns, dawnym rzymskim *Lauriacum*, obozie *Legio II Italica* (H. Ubl 1983, s. 16–17). Późnoantyczne dzieje tego ośrodka dobiegły końca w 488 lub 489 r., kiedy po rozbięciu przez Odoakra naddunajskiego państwa germańskich Rugiów, władca ten zdecydował o wycofaniu nadgranicznych legionów oraz części ludności cywilnej *Noricum ripense* do Italii.

W latach osiemdziesiątych XX w. poza murami obozu legionowego, na stanowisku Enns-Georgenberg, ujawniono pozostałości osady, w tym jam (H. Ubl 1986) i lekko zagłębionego w ziemię budynku słupowego. Wszystkie obiekty noszą ślady pożaru, w jednej z jam natrafiono nawet na szkielet zabitego mężczyzny. Wiek próbki uzyskanej z warstwy spalenizny określono na 630–670 cal A.D. (tabela 1:23). Oznacza to, że w VII lub w VIII w. miejscowa ludność padła ofiarą najazdu. Autor nie wypowiada się na temat przynależności etnicznej ludzi zamieszkujących to miejsce, stwierdzając jedynie, że raczej nie byli to potomkowie miejscowej ludności późnorzymskiej (H. Ubl 2001).

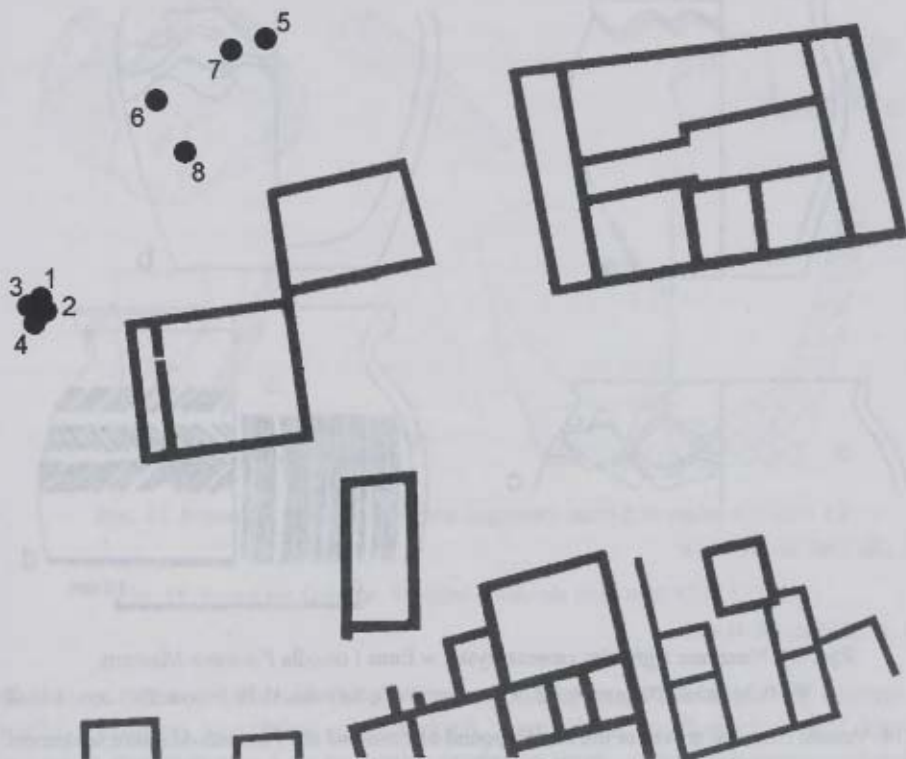
Obraz wydarzeń w *Lauriacum* na początku wczesnego średniowiecza stał się pełniejszy po badaniach z lat 1992–1993. W obrębie dawnej zachodniej części rzymskiego miasta cywilnego (dziś: Enns-Klosterneuburg), oprócz pozostałości gęstej zabudowy z okresu między końcem II i IV w. n.e., odkryto niewielkie cmen-

tarzysko ciałopalne (B. Muschal 2002)⁵. Do dziś pozostały z niego dwa skupiska naczyń. Cztery z nich (naczynia 1–4) tworzyły zwartą grupę (prawdopodobnie wszystkie zostały wstawione do jednej jamy), pozostałe (5–8) były rozproszone na większej przestrzeni (ryc. 13). W pięciu naczyniach (2, 4 oraz w trzech spośród naczyń oznaczonych numerami od 5 do 8) znajdowały się przepalone kości zmarłych. W skład wyposażenia grobów wchodziły również części stroju (np. pasy), po których pozostały metalowe zakończenia. W naczyniu 2 znaleziono ponadto żelazny nożyk, w innym (4) — cztery stopione paciorki szklane. Urny z cmentarzyska w Enns są ręcznie lepione, ale obtaczane i zdobione — daje się to stwierdzić na lepiej zachowanych egzemplarzach — ornamentem linii falistej (różne odmiany), w dwóch wypadkach łączonej z poziomymi liniami (ryc. 14a–c).

Omawiane groby to bez wątpienia jeden z ciekawszych kompleksów znalezisk na terenach naddunajskich. Ich wyposażenie wskazuje, że pochowani tam na sposób słowiański ludzie używali elementów stroju typowego dla zbrojnych tego czasu (pas z metalowymi elementami). Obecność ciałopalnych grobów i „słowiańskiej” ceramiki w pobliżu osady z analogicznymi materiałami (Enns-Georgenberg) pozwala sądzić, że w popielnicach odkrytych w latach 1992–1993 pochowano mieszkańców osiedla, w końcu VII lub w VIII w. spalonego przez nieznaną nam napastników. Kres istnienia wsi oznaczał zapewne również koniec funkcjonowania cmentarzyska.

Kolejne z omawianych stanowisk leży także nad środkowym Dunajem. W trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 1996–1999 w obrębie pogranicznego kasztelu *Favianis* (dziś: Mautern w Dolnej Austrii) odkryto nie tylko ślady późnoantycznego użytkowania umocnień (fazy 5–7, datowane na IV i V w.), ale również przykrywający te nawarstwienia średniowieczny poziom osadniczy. Na warstwę tę natrafiono wyłącznie w obrębie murów, które w znaczącej części przetrwały w głąb średniowiecza (S. Groh, H. Sedlmayer 2001). Datowanie radiowęglowe odnosi się do fazy 8 tego stanowiska (tabela 1:24), kiedy w obrębie kasztelu istniała wczesnośredniowieczna osada. Z kilku różnych jej partii pochodzą obiekty zawierające fragmenty naczyń. Są to ręcznie lepione, obtaczane na kole naczynia, z gliny z domieszką piasku lub miki, często dość bogato zdobione ornamentem strefowym (ryc. 14d). Według autorów publikacji naczynia te można datować na 2 poł. VIII lub 1 poł. IX w. Dla zespołu jam przy Frauenhofgasse dysponujemy także określeniem wieku dwóch próbek spalonego drewna (tabela 1:25, 26). Biorąc je pod uwagę, należałoby dopuścić także możliwość jeszcze późniejszego datowania ceramiki ze wspomnianych obiektów — nawet na X w. Z pozostałościami osadnictwa z IX lub z końca VIII w. można chronologicznie powiązać ceramikę i dwa groty ze skrzydełkami odkryte w pobliżu Frauenhofgasse, na cmentarzysku Mautern-Grüner Weg (E. Szameit 1987, s. 158). Oba stanowiska to pozostałość zespołu osadniczego z początku średniowiecza, kształtującego się na gruzach antycznego *Favianis*.

⁵ Według Autorki jest to drugie — obok nie całkiem pewnego odkrycia naczynia typu praskiego użytego jako popielnica na cmentarzysku w Gusen (E. Szameit 1992, s. 182; tenże 1995/1996, s. 298) — miejsce ujawnienia grobów popielnicowych z początku wczesnego średniowiecza. Dzięki publikacjom J.-W. Neugebauera (1997) wiemy, że podobnych obiektów jest więcej.

Ryc. 13. Enns (*Lauriacum*). Plan zabudowań miasta rzymskiego oraz rozmieszczenia znalezisk naczyń z wczesnośredniowiecznych grobów popielnicowych (1–8). Na rycinie brak skali, odległość od narożnika budynku do naczyń 1–4 wynosi około 2 m.

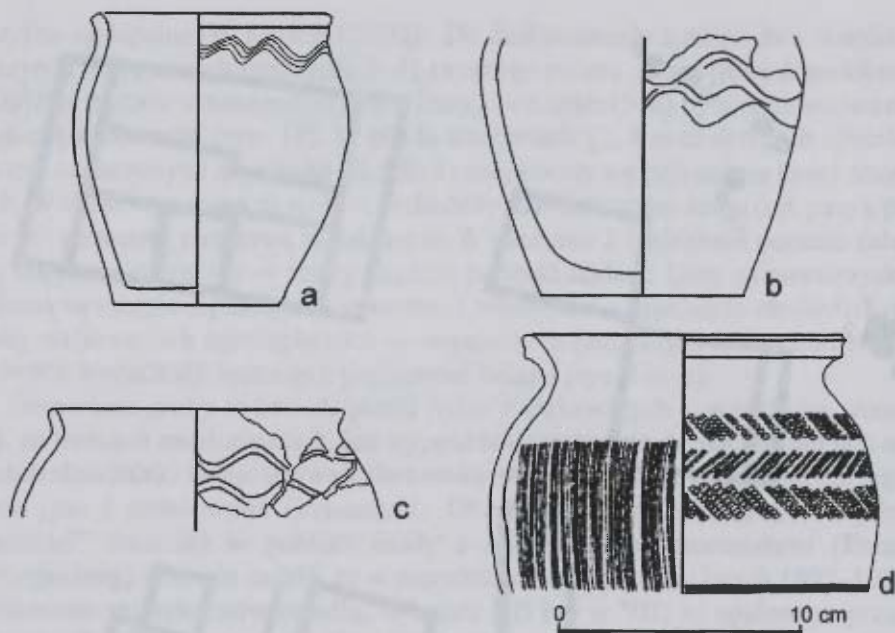
Wg B. Muschal 2002, ryc. 2

Fig. 13. Enns (*Lauriacum*). Plan of the Roman town architecture and distribution of finds of pottery vessels from Early Medieval urn burials (1–8). No scale in the figure; the distance from the corner of the building to vessels 1–4 is about 2 m.

After B. Muschal 2002, Fig. 2

Do grupy pewnie datowanych obiektów z początku wczesnego średniowiecza należą również dwie studnie i jamy z osady w Brunn am Gebirge (Dolna Austria, dziś: południowe przedmieście Wiednia), leżącej na zachodnim skraju zgrupowania cmentarzysk awarskich, w strefie określanej jako „awarischer Siedlungsraum” (E. Szameit 2000, ryc. 2). Jednocześnie jednak w promieniu około 80 kilometrów od Brunn znajduje się wiele niewątpliwie słowiańskich osiedli, w tym kilka tu omawianych (por. ryc. 1). Biorąc pod uwagę wszystkie te okoliczności, sądzę, że osady tej nie można bez dalszej dyskusji uznać za awarską.

Analiza dendrochronologiczna próbek drewna odkrytej tam studni (obiekt 823) wykazała, że zbudowano ją w 671 r. (tabela 1:27). Radiowęglowe określenie wieku próbek z wypełnienia innej studni (ob. 1288) oraz z jam oznaczonych numerami 1241 i 1242 poświadcza ich funkcjonowanie w końcu VII, w VIII, a nawet na po-

Ryc. 14. Naczynia z grobów cmentarzyska w Enns i osiedla *Favianis-Mautern*.

Wg B. Muschal 2002, ryc. 4:1, 3, 4 (a–c, bez skali); S. Groha, H. Sedlmayer 2001, ryc. 4:11 (d)

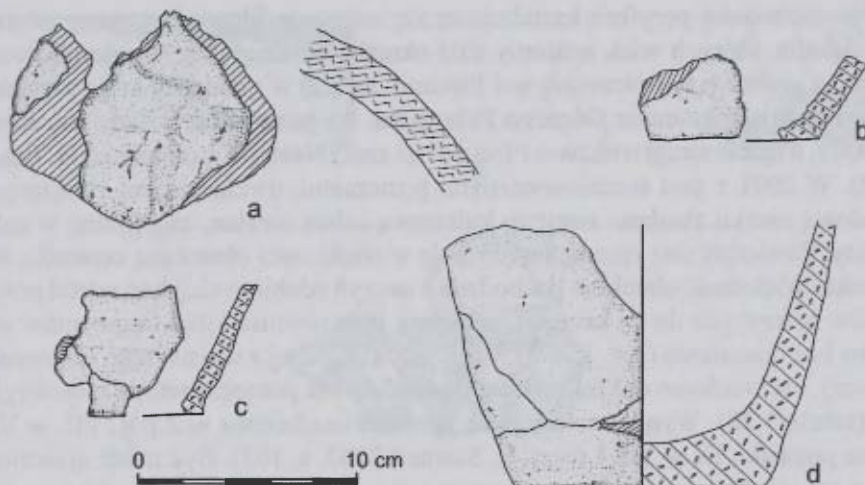
Fig. 14. Vessels from the graves of the burial ground of Enns and the *Favianis-Mautern* settlement.

After B. Muschal 2002, Figs 4:1, 3, 4 (a–c, no scale); S. Groh, H. Sedlmayer 2001, Fig. 4:11 (d)

czątku IX w. (obiekt 1288). W studni 823 znajdowała się wyłącznie ręcznie lepiona ceramika oraz fragmenty dzwonowatych pokrywek do pieczenia (*Backglocken*), w studni 1288 — dzwonowate pokrywki i także niezdobiona ceramika, w jamie 1242 — niezdobiona, ręcznie lepiona ceramika, fragmenty naczyń obtaczanych, zdobionych poziomymi żłobkami lub linią falistą oraz dzwonowate pokrywki.

Tych dobrze datowanych obiektów i zabytków nie można jednak bez głębszej analizy potraktować jako związanych z kulturą wczesnosłowiańską, bo przynależność etniczna mieszkańców wspomnianej osady nie jest jasna. Autorka opracowania dotyczącego ceramiki z Brunn uważała ją za awarską, wielokrotnie używając w artykule sformułowań „awarska osada”, „awarska ceramika” (H. Herold 2002). W kolejnej publikacji pojawia się także sformułowanie „osada z okresu awarskiego” (*awarenzeitlich*; P. Stadler, H. Herold 2003). Sądzę, że głównym powodem określenia osady jako awarskiej jest jej położenie w strefie występowania awarskich cmentarzysk i datowanie na VII–VIII w. oraz występowanie dzwonowatych pokrywek do pieczenia — charakterystycznego atrybutu kultury materialnej osad położonych na Nizinie Węgierskiej⁶. Natomiast ceramika naczyniowa,

⁶ Wśród dużej liczby osad z okresu awarskiego, na których wystąpił ten charakterystyczny typ zabytków, na uwagę zasługuje zwłaszcza stanowisko w Órménykút (Węgry). Obiekty tej osady uzyskały niedawno radiowęglowe określenia wieku (np. dom A13ab: 650–720, 750–760 [68,2%, ±1Σ] lub 640–730, 740–780 [95,4%, ±2Σ], dom A21b [z pieca]: 660–720, 740–770 [68,2%, ±1Σ] lub 650–780 [95,4%, ±2Σ]), wskazu-

Ryc. 15. Brunn am Gebirge. Wybrane fragmenty naczyń ze studni 823 (671 r.).

Wg H. Herold 2002, tabl. 1:1–4

Fig. 15. Brunn am Gebirge. Selected potsherds from well 823 (A.D. 671).

After H. Herold 2002, Pl. 1:1–4

określona przez H. Herold jako awarska, zewnątrznie nie różni się niczym od wielu rodzajów wyrobów garncarskich znanych z środkowej części Europy w końcu starożytności i na początku średniowiecza, w tym od wczesnosłowiańskiej (ryc. 15). Studnie odkryte w Brunn zostały zbudowane w klasycznej konstrukcji zrębowej (bez dodatkowych elementów wzmacniających⁷) i odpowiadają bardzo dokładnie typowi A.I.1. w klasyfikacji zaproponowanej przez F. Biermanna (2001, s. 216–217). Mogą one być uznane za dzieło słowiańskich budowniczych; pytanie, czy Awarowie potrafili budować takie same. Autorzy obu cytowanych artykułów zwracają jednak uwagę na, potwierdzone również analizami mineralogicznymi, podobieństwo wyrobów z Brunn do ceramiki z awarskiego cmentarzyska w Mödling, położonego w odległości 5 km od osady. Nie kwestionując wyników tych analiz, trzeba jednak zauważyć, że problem pochodzenia wytwórców ręcznie lepionej ceramiki z terenu kaganatu awarskiego (tak osad, jak i cmentarzysk) jest bardziej skomplikowany, niż wynika to z artykułów P. Stadlera i H. Herold. Badacze ci nie wspominają ani słowem o podobieństwie tych naczyń do wyrobów słowiańskich. Tymczasem udział Słowian w tworzeniu obrazu kultury materialnej ziem wchodzących w skład terytorium podległego w końcu VI i w VII w. władzy Awarów nie może być kwestionowany; dostrzegają to także autorzy syntetycznych opracowań dotyczących obecności tego ludu w zachodniej części Niziny Węgierskiej (np. B.M. Szőke 2002).

jące na występowanie dzwonowatych pokrywek przez dość długi czas. W grę wchodzi zarówno VII, jak i VIII stulecie (H. Herold 2004). Ponieważ analizowano próbki spalenizny pochodzące z nieokreślonych części drzew, teoretycznie nie można wykluczyć jeszcze późniejszego datowania obu obiektów.

⁷ Opinię tę formułuję na podstawie zdjęć (P. Stadler, H. Herold 2003, ryc. 1), bowiem brak innych informacji o ich konstrukcji.

Na zachodniej peryferii kształtującej się wówczas Słowiańszczyzny istniały dwa osiedla, których wiek możemy dziś określić bardziej precyzyjnie. Pierwsze z nich na gruntach współczesnej wsi Pfreimd, leżącej w granicach kraju związkowego Bawaria, na terenie Górnego Palatynatu. Na pozostałości osady natrafiono w 2000 r. u ujścia strugi o nazwie Pfreimd⁸ do rzeki Naab (N. Lohwasser, H. Losert 2002). W 2001 r. pod średniowiecznymi poziomami niwelacyjnymi związanymi z budową zamku zbadano warstwę kulturową i dwa owalne, zagłębione w całość obiekty. Zawierały one ręcznie lepioną, ale w większości obtaczaną ceramikę słowiańską. Większość ułamków pochodziła z naczyń zdobionych, choć wśród przedmiotów należących do tej kategorii znalezisk było również kilka fragmentów wylewów bez ornamentu (ryc. 16a–d). Wiek próbki z jednej z warstw tego stanowiska (niestety, nie wiadomo dokładnie której) określono za pomocą metody radiowęglowej (tabela 1:28). Wyniki wskazują na istnienie osadnictwa w 2 poł. VII, w VIII lub na początku IX w. (H. Losert, E. Szameit 2003, s. 103). Być może ujawniono w ten sposób horyzont osadniczy wcześniejszy niż pierwsze wzmianki o tamtejszych Słowianach, chociaż uprawdopodobnić to mogłaby albo pełniejsza informacja o datowanych radiowęglowo próbkach, albo większa ich seria.

Odkryta w 1985, badana od 2002 r., osada w Dietstätt (również Górny Palatynat) dostarcza informacji o chronologii i charakterze osadnictwa słowiańskiego na tych obszarach (H. Losert 2003; H. Losert, E. Szameit 2003). Znaleziono tu znaczną liczbę ułamków naczyń typowych dla kultury słowiańskiej z okresu od VII do IX w., w tym praznice. Są wśród nich fragmenty naczyń niezdobionych i zdobionych; niektóre wykonano na kole garncarskim (ryc. 16e–i)⁹. Brak danych pozwalających na identyfikację tego osiedla z jedną z osad wymienionych w źródłach pisanych. Pewne jest natomiast to, że badania archeologiczne w Dietstätt i Pfreimd ujawniły materialne ślady wczesnego osadnictwa tzw. Naabwenden, o których wiemy z datowanej na 863 r. donacji Ludwika Niemieckiego dla klasztoru w Niederalteich (*villa Nabawinida*; por. E. Herrmann 1965, s. 124–125).

Oba uwzględnione tu stanowiska z Kotliny Czeskiej są położone na obszarze usytuowanym w dorzeczu Łaby. Datowania radiowęglowe obiektów z osady w Pradze-Běchovicach są jednymi z pierwszych, jakie uzyskano dla stanowisk

Ryc. 16. Wybór ceramiki z osad w Pfreimd (a–d) i Dietstätt (e–i).

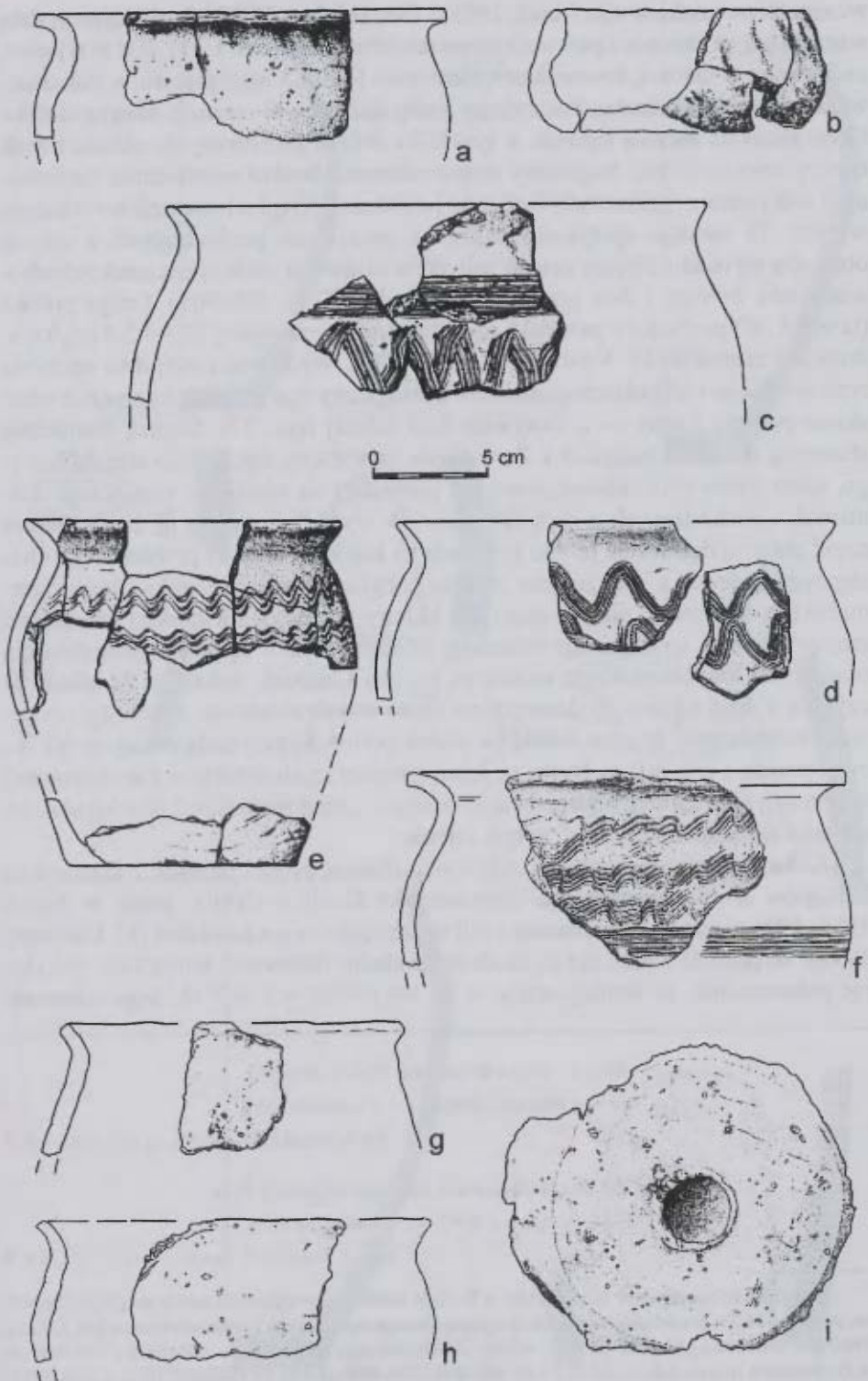
Wg N. Lohwasser, H. Loserta 2002, ryc. 132:2, 9, 10, 13 (a–d);
H. Loserta, E. Szameita 2003, ryc. 101:2, 3, 8, 9, 13 (e–i)

Fig. 16. Selected pottery from the Pfreimd (a–d) and Dietstätt (e–i) settlements.

After N. Lohwasser, H. Losert 2002, Figs 132:2, 9, 10, 13 (a–d);
H. Losert, E. Szameit 2003, Figs 101:2, 3, 8, 9, 13 (e–i)

⁸ W XII w. nazwę wsi zanotowano jako Phrimede (1130 r.: *Meginhardus de Phrimede*). Autorzy artykułu zwracają też uwagę na podobieństwo obecnego brzmienia nazwy miejscowej do nazwy miejscowości Přimda w zachodnich Czechach, leżącej u źródła tej samej rzeczki.

⁹ Z materiałów organicznych wydobytych podczas badań pobrano i przeanalizowano metodą radiowęglową 13 próbek. Wszystkie one wskazują na użytkowanie osady VII i VIII w. W 2006 r. odsonięto część dobrze zachowanej studni, z której pobrano próbki do analiz dendrochronologicznych (informacje ustne H. Loserta z Bambergu i E. Szameita z Wiednia).

wczesnosłowiańskich (S. Vencl 1973). Dla obiektu 55/68 dysponujemy datą wskazującą na sam początek wczesnego średniowiecza (tab. 1:31). Jest to typowa, zachowana w całości, czworokątna ziemianka ($4 \times 3,3$ m) z piecem w południowo-zachodnim narożniku. Pochodzący z niej duży zespół ceramiki tworzą niezdobione naczynia ręcznie lepiące, w tym kilka dobrze zachowanych, ułamki trzech talerzy oraz nieliczne fragmenty ornamentowane bardzo niestarannie naniesionym motywem zygzakowatej linii oraz odciskami okrągłych stempli o złożonym wzorze. Te ostatnie spotykamy także na naczyniach pochodzących z innych obiektów tej osady. Bogaty zestaw zabytków uzupełnia szklany paciorek żeberkowany, nóż żelazny i dwa przęśliki (S. Vencl 1973, s. 350–365). Druga próbka (tabela 1:30) pochodzi z paleniska obiektu 28/68 — mniejszej ($2,3 \times 2,4$ m), kwadratowej ziemianki (S. Vencl 1973, s. 346–349). Wydobyto z niej dwa naczynia typu praskiego i kilkadziesiąt ułamków analogicznych wyrobów, fragment z odciskiem stempla i inny — z motywem linii falistej (ryc. 17). Starszą domieszkę stanowiła ceramika halsztacka. Ze względu na wielkość odchylenia standardowego, same datowania radiowęglowe nie pozwalają na uściślenie chronologii ziemianek i pochodzących z nich zabytków. W wypadku obiektu nr 28/68 starsza część zakresu datowania próbki przypada na koniec V w. oraz przełom tego i następnego stulecia, a więc jeszcze na czas pobytu w Kotlinie Czeskiej ludów germańskich. Obecność nietypowego dla kultury wczesnosłowiańskiej ornamentu stempelkowego, spotykanego natomiast na stanowiskach będących pozostałością osadnictwa longobardzkiego na terenie Kotliny Czeskiej, wskazuje, że należy liczyć się z dość wczesnym datowaniem omawianych obiektów. Można zaryzykować stwierdzenie, że czas funkcjonowania ziemianki przypada raczej na VI w., ewentualnie 1 poł. VII w. Byłby to jeden z najstarszych obiektów z analizowanej w tym artykule grupy. Występowanie ceramiki „longobardzkiej” odpowiadałoby również sytuacji historycznej w tym rejonie.

Kilka dat radiowęglowych uzyskano analizując próbki pobrane z konstrukcji kurhanów środkowoczeskiego cmentarzyska Kožlí u Orlika, gdzie w latach 1986–1991 zbadano 12 kurhanów z kilkudziesięcioma pochówkami (M. Lutovský 1998). Większość z nich nie pozwala na dokładne datowanie kurhanów, wskazując jednocześnie, że wzniesiono je w IX lub nawet w X w.¹⁰ Od tego schematu

Ryc. 17. Praga-Běchovice. Wybór ceramiki

a–d — z ziemianki 28/68; e–i — z ziemianki 55/68.

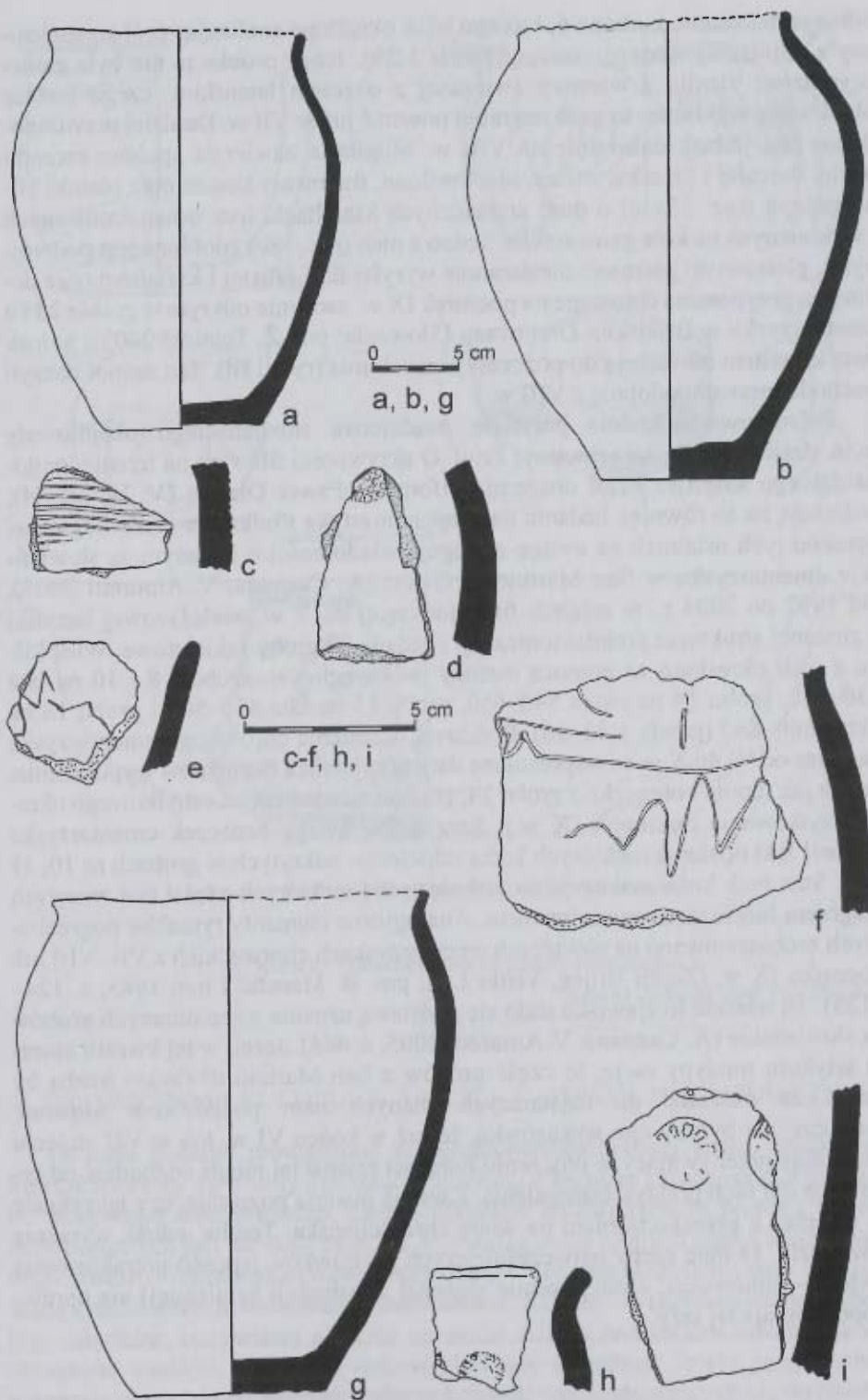
Wg S. Vencl'a 1973, ryc. 8:1–4; 12:2; 15:2, 3, 6, 9

Fig. 17. Praga-Běchovice. Selection of pottery from

a–d — sunken hut 28/68; e–i — sunken hut 55/68.

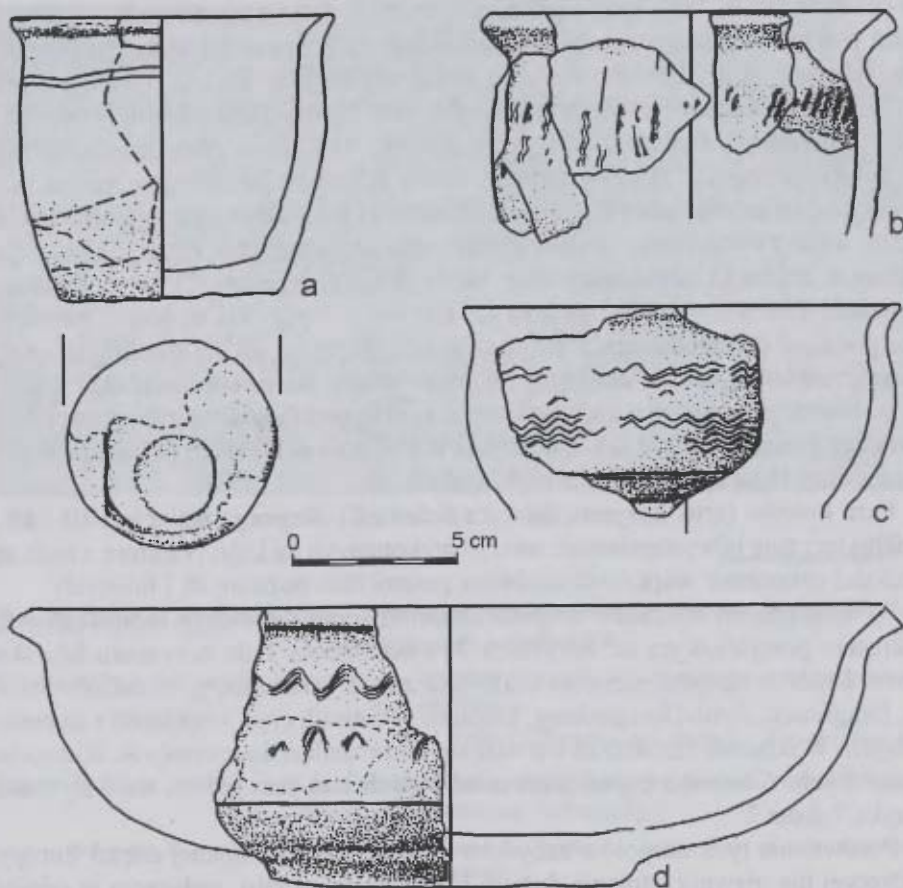
After S. Vencl 1973, Figs 8:1–4; 12:2; 15:2, 3, 6, 9

¹⁰ Wyniki wykonanych w laboratorium w Berlinie analiz radiowęglowych trzech mogił (kalibrowane, podane z 68,2% prawdopodobieństwa) wyglądają następująco: kurhan 1 (odpowiednio próbki 5, 6 i 7): 780–980, 690–890 i 680–870 cal A.D.; kurhan 2 (odpowiednio próbki 1 i 2): 880–1000 i 770–950 cal A.D.; kurhan 9 (odpowiednio próbki 3 i 4): 780–990 i 780–980 cal A.D. (J. Görzdorf 1998, s. 329–333).

odbiega datowanie kurhanu 6, którego wiek określono analizując próbkę spalenizny z najniższej warstwy nasypu (tabela 1:29). Jeżeli próbka ta nie była zanieczyszczona ziemią z warstwy związanej z okresem lateńskim, czego badacz obiektu nie wyklucza, to grób ten mógł powstać już w VII w. Bardziej prawdopodobne jest jednak datowanie na VIII w. Mogiła ta zawierała spalone szczątki osoby dorosłej i dziecka, dalsze, nieokreślone, fragmenty kostne oraz ułamki kilku naczyń (ryc. 18a–c) o dość archaicznych kształtach, lecz ornamentowanych i wykonanych na kole garncarskim. Jedno z nich (ryc. 18b) zdobione jest podwójnymi, pionowymi pasmami niestarannie wyrytej linii falistej i kształtem oraz dekoracją przypomina datowane na początek IX w. naczynie odkryte w grobie 23 na cmentarzysku w Brodskim Drenovacu (Słowenia; por. Ž. Tomičič 2002); jednak inne kształtem nawiązuje do późnoantycznych mis (ryc. 18d). Ten zespół naczyń pochodzi prawdopodobnie z VIII w.

Południowo-zachodnie peryferie osadnictwa słowiańskiego obejmowały m.in. dzisiejszą włoską prowincję Friul. O aktywności Słowian na terenie longobardzkiego księstwa Friul obszernie informuje Paweł Diakon (V 23; VI 44), wskazując na to również badania nad toponomastyką i odkrycia archeologiczne. Spośród tych ostatnich na uwagę zasługują wiadomości o uznanym za słowiańskie cmentarzysku w San Martino di Ovaro (A. Cagnana, V. Amoretti 2005). Od 1992 do 2004 r., w miejscu funkcjonującej do V w. wielofazowej bazyliki o złożonej strukturze architektonicznej, zbadano 23 groby szkieletowe. Wiek kilku z nich określono za pomocą metody radiowęglowej: grobów 8 i 10 na lata 530–660, grobu 14 na okres 540–660, grobu 15 na lata 430–560 i grobu 18 na okres 660–880 (tabela 1:32–36). Podstawą określenia chronologii cmentarzyska na okres od VI do X w. są wspomniane daty oraz analiza elementów wyposażenia, takich jak lunula i obrączka z grobu 24, pochodzące jednak ze schyłkowego okresu użytkowania nekropoli (X w.). Szczególną uwagę badaczek cmentarzyska zwrócił fakt opalenia niektórych kości szkieletów odkrytych w grobach nr 10, 11 i 18. Stan tych kości wskazuje na zetknięcie się niektórych części ciał zmarłych z ogniem lub rozżarzonym drewnem. Analogiczne elementy rytuałów pogrzebowych zaobserwowano na niektórych cmentarzyskach chorwackich z VII–VIII lub początku IX w. (Zajci Brijeg, Veliki Lun; por. B. Marušić i inni 1985, s. 124–125). To właśnie to zjawisko stało się podstawą uznania wspomnianych grobów za słowiańskie (A. Cagnana, V. Amoretti 2005, s. 444). Jeżeli w tej kwestii autorki artykułu miałyby rację, to część grobów z San Martino di Ovaro trzeba by uznać za należące do najstarszych znanych nam pochówków Słowian. Jednocześnie byłyby one wskazówką, że już w końcu VI w. lub w VII stuleciu Słowianie przebywający w otoczeniu ludności rzymskiej mogli odchodzić od typowych dla nich praktyk ciałałopalenia. Kwestią otwartą pozostaje, czy łączyło się to również z przechodzeniem na wiarę chrześcijańską. Trzeba jednak wyraźnie stwierdzić, że inne cechy najwcześniejszych pochówków (sposób potraktowania zwłok — inhumacja, występowanie złożonej konstrukcji kamiennej) nie uprawniają tej tezy.

Ryc. 18. Koźli u Orlika. Wybór ceramiki z kurhanu 6.

Wg M. Lutovský' ego 1998, ryc. 22:4, 7-9

Fig. 18. Koźli u Orlika. Selection of pottery from kurgan 6.

After M. Lutovský 1998, Figs 22:4, 7-9

3. OSADNICTWO I KULTURA W ŚWIETLE DATOWAŃ PRZYRODNICZYCH

Ostatnie badania prowadzone w południowo-zachodniej części środkowej Europy sprawiły, że wiemy dziś znacznie więcej o kulturze słowiańskiej z początku wczesnego średniowiecza. Liczba obiektów datowanych za pomocą metod przyrodniczych jest już dość znaczna. Pochodzą one z różnych części analizowanego obszaru i reprezentują różne etapy dziejów Słowian. Uzyskane daty umożliwiają synchronizację informacji o osadnictwie, a liczby — porównywanie zespołów zabytków, oczywiście głównie ceramiki. Mimo że niektóre informacje są obciążone wadami datowania radiowęglowego, to jednak dzięki swej liczbie stwarzają nową jakość. Wyniki analiz radiowęglowych odnoszących się do obiektów

tów osady w Nowej Tabli stały się dla jej badaczy podstawą zbudowania schematu zmian w wytwórczości garncarskiej ziem położonych nad rzeką Murą. Najstarszą fazę (tzw. horyzont Murska Sobota 1; określenie M. Guština i G. Tiefengraber 2002, s. 58, wynikające z niewielkiego oddalenia Nowej Tabli od stolicy słoweńskiego Prekmurja) reprezentują ręcznie lepione, częściowo obtaczane, głównie niezdobione naczynia. Według badaczy osady w Nowej Tabli fazę tę można podzielić na dwa krótsze odcinki. Pierwszy z nich (1a) charakteryzuje występowanie praznic wraz z naczyniami niezdobionymi, lecz zagładzanymi; drugi (1b) — wytwarzanie ceramiki obtaczanej oraz (nielicznej) zdobionej. Ci sami badacze umieszczają horyzont 1a w 2 poł. VI w., a 1b — w 1 poł. VII w. Moim zdaniem brak podstaw do ograniczenia datowania fazy 1a tylko do lat około 550–600. Z występowaniem takich zespołów ceramiki należy liczyć się również w 1 poł. VII w. Biorąc pod uwagę rezultaty datowania oraz podobieństwo zabytków, z horyzontem 1 można łączyć także odkrycia w Podgoricy. Dobrym przykładem zespołu z fazy 1b są zabytki ze studni w Malackách.

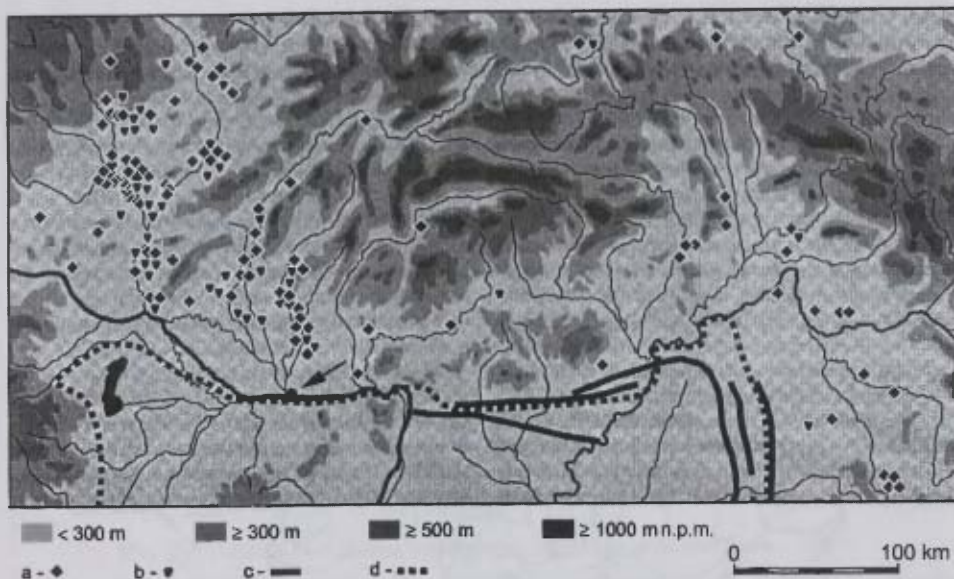
Faza kolejna (tzw. horyzont Murska Sobota 2) obejmuje stulecia VIII i IX, a charakteryzuje ją występowanie naczyń wykonanych na kole. Niektóre z nich są w całości obtaczane, większość zdobiona pasami linii poziomych i falistych.

Ze względu na charakter zespołu ceramiki, oraz datowanie radiowęglowe, z okresem przejściowym od horyzontu Murska Sobota 1 do horyzontu Murska Sobota 2 można zsynchronizować znaleziska z osad w Kromberg, Nedelišče-Stara ves, Dragomelj, Enns-Georgenberg, Mautern i Pfiemnd, czyli większość z tu omawianych. W schemat ten dobrze wpisują się także znaleziska z osady St. Ruprecht an der Raab. Ceramika pochodząca z odkrytych tam jam należy do horyzontu Murska Sobota 2.

Porównanie tych zespołów zabytków ze znanymi z północnej części Europy środkowej nie ujawnia istnienia dużych różnic w datowaniu, zwłaszcza w odniesieniu do Małopolski (osady Kraków-Wyciąże, Grodzisko Dolne; zob. J. Podgórska-Czopek 1991; taż 1998; S. Czopek, L. Morawiecki, J. Podgórska-Czopek 2001). Nieco inaczej było na nizinnych terenach wczesnej Słowiańszczyzny, gdzie zespoły składające się z prawie samych niezdobionych naczyń występują jeszcze w VIII w. (Schmerzke, Görsdorf, Tornow-Borchelt; M. Dulnicz 2006, tabela 3).

Na mapie osadnictwa wczesnosłowiańskiego analizowane stanowiska nie są izolowanymi punktami, wiele z nich to elementy skupisk osadniczych wyraźnie powiązanych z wyodrębnionymi krainami geograficznymi. Na terenie dzisiejszej Słowacji należy do nich nizinny obszar dorzecza dolnego biegu Morawy. Już w VII i VIII w. był on dość gęsto zasiedlony, chociaż większość osiedli z tego czasu była odsunięta od linii Dunaju o 20 km i więcej (ryc. 19). Podobną sytuację można obserwować na północ od biegu tej rzeki w granicach dzisiejszej Austrii (ryc. 20). Osada w słowackich Malackách należy do wyjątków, bowiem odległość między nią a biegiem Dunaju była znacznie mniejsza. Natomiast znajdujące się już na południe od rzeki osady w Brunn am Gebirge, Krombach i St. Ruprecht an der Raab powstały w fazie nieco późniejszej — w 2 poł. VII lub w VIII w.

Interesującą rzeczą jest obecność Słowian w późnoantycznych miastach lub w ich bezpośrednim otoczeniu. Jedną z przyczyn ulokowania się w naddunajskich

Ryc. 19. Północne peryferie Kotliny Karpackiej w okresie wczesnosłowiańskim. Strzałką oznaczono położenie osady w Malackách

a — osada; b — cmentarzysko ciałopalne; c — tzw. wały sarmackie; d — granica tzw. pierwszego kaganatu awarskiego.

Wg G. Fuska, J. Zábojníka 2003, mapa 4, z uzupełnieniem autora

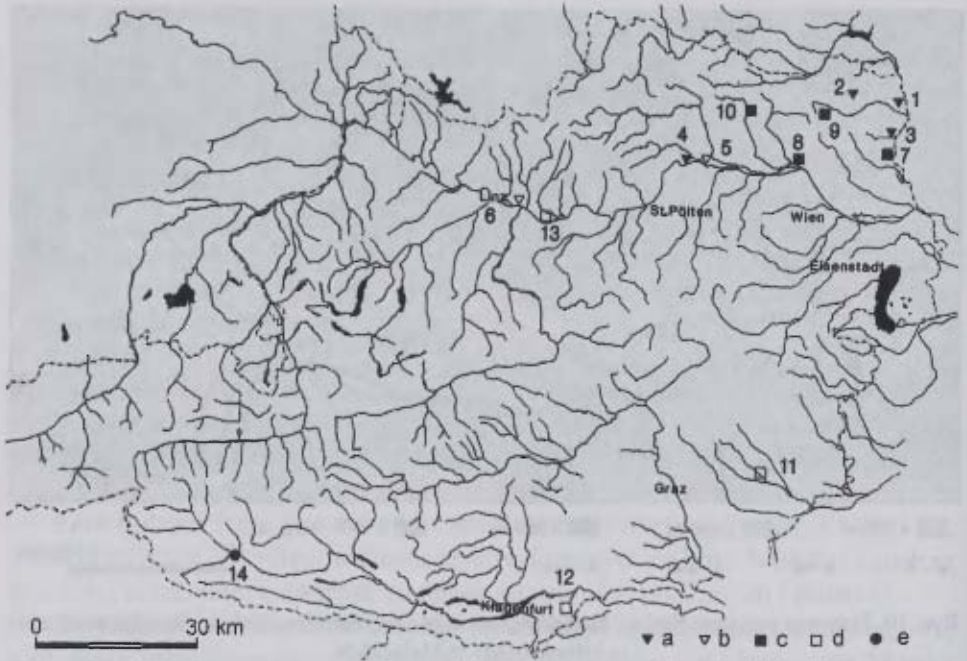
Fig. 19. Northern peripheries of the Carpathian Valley in the Early Slav period. Arrow marking the location of the settlement in Malackách

a — settlement; b — cremation cemetery; c — 'Sarmathian' walls; d — border of the so-called first Avar kaganate.

After G. Fusek, J. Zábojník 2003, map 4, updated by the author

ośrodkach opuszczonych przez ludność rzymską mogła być chęć kontrolowania przepraw przez Dunaj. Wyniki nowych badań w Hemmaberg (Austria), gdzie w obrębie pozostałości późnoantycznego centrum pielgrzymkowego odkryto ślady zniszczeń, rabunków oraz czasowego osadniczego wykorzystania dawnych świątyń przez ludzi posługujących się ceramiką typu praskiego, wskazują, że sytuacje takie zdarzały się również w głębi dawnego rzymskiego *Noricum* (S. Landstätter 2000, s. 227–235). Natomiast tam, gdzie Słowianie przebywali w pobliżu centrów, które przetrwały kryzys V w. (np. Ratzbona), musiało dojść do jakiegoś porozumienia między nimi a miejscową ludnością i władzą.

Dolina Drawy i dolnej Mury to w świetle ostatnich badań chorwackich i słoweńskich archeologów obszar wcześniej i względnie intensywnie zasiedlony (ryc. 21). Formułowane przez wielu badaczy opinie o dużej roli dolin obu tych rzek jako szlaków migracji Słowian na teren wschodnich Alp (H. Wolfram 1995, s. 39–42; W. Pohl 2002, s. 147–152) znajdują w ten sposób coraz lepsze potwierdzenie. Równie silny związek wczesnego osadnictwa z doliną rzeki obserwujemy na terenie Górnego Palatynatu. Osią osadnictwa był tu Naab i jego dopływy

Ryc. 20. Znaleźiska wczesnosłowiańskie (przełom VI i VII w.) z terenu Austrii

a — pewne, b — niepewne groby ciałałpalne w urnach typu praskiego; c — pewne, d — niepewne osady z ceramiką typu praskiego; e — miejscowość znana ze źródeł pisanych VII w. 1 — Hohenau, 2 — Poysdorf; 3 — Velm-Gotzendorf; 4 — Stein; 5 — Rohrendorf bei Krems; 6 — Gusen; 7 — Mannerdorf an der March; 8 — Unterrohrbach; 9 — Michlstetten; 10 — Rosenburg am Kamp; 11 — St. Ruprecht an der Raab; 12 — Hemmaberg; 13 — Miterkirchen; 14 — *Aguntum*.

Wg E. Szameita 2000, ryc. 1

Fig. 20. Early Slav finds (end of 6th and the 7th century) from the territory of Austria

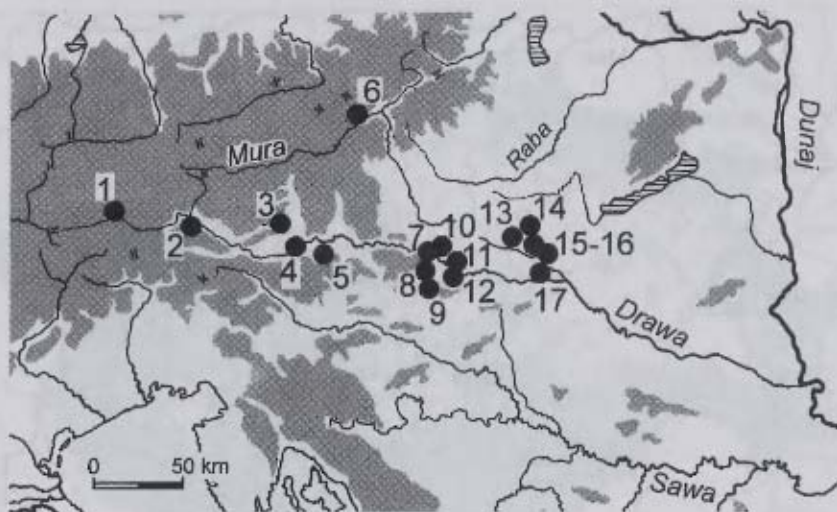
a — certain, b — uncertain cremation graves in urns of Prague type; c — certain, d — uncertain settlements with Prague-type ceramics; e — locality known from 7th century written sources. 1 — Hohenau, 2 — Poysdorf; 3 — Velm-Gotzendorf; 4 — Stein; 5 — Rohrendorf bei Krems; 6 — Gusen; 7 — Mannerdorf an der March; 8 — Unterrohrbach; 9 — Michlstetten; 10 — Rosenburg am Kamp; 11 — St. Ruprecht an der Raab; 12 — Hemmaberg; 13 — Miterkirchen; 14 — *Aguntum*.

After E. Szameit 2000, Fig. 1

(ryc. 22). Zestawienie mapy osadnictwa nad tą rzeką z mapą ukazującą zasiedlenie Czech w tym samym okresie uwidacznia brak bezpośredniej łączności osadniczej między tymi obszarami i raczej wyklucza „czeskie” pochodzenie „Wendów” znad rzeki Naab.

Sytuacja dwóch omówionych stanowisk z terenu dzisiejszych Czech jest różna. Osada Praga-Běchovice leżała w centrum obszaru zasiedlonego stosunkowo gęsto już w okresie wczesnosłowiańskim, natomiast nieco młodsze cmentarzysko z Kořlů u Orlicka jest elementem skupiska osadniczego ukształtowanego w drugiej fazie zasiedlania ziem czeskich przez Słowian (ryc. 23).

Jednym z celów badań nad chronologią najstarszego osadnictwa słowiańskiego jest uzupełnienie danych odnoszących się do wczesnej historii Słowian na tych

Ryc. 21. Stanowiska z okresu wczesnosłowiańskiego w dolnie Drawy i Mury

1 — *Aguntum*; 2 — Duel; 3 — Ulrichsberg; 4 — Grafenstein; 5 — Hemmaberg; 6 — Komberg; 7 — Pobrežje w Mariborze; 8 — Spodnje Hoče; 9 — Slivnica; 10 — Zgornji Duplek; 11 — Ptujski grad; 12 — Turnišče; 13 — Krog; 14 — Kotare; 15 — Grofovsko pri Murski Soboti; 16 — Nova Tabla; 17 — Nedelišče-Stara ves.

Wg S. Landstätter 2000, ryc. 8; T. Knific 2002, ryc. 1; L. Bekicia 2006, mapa na s. 294

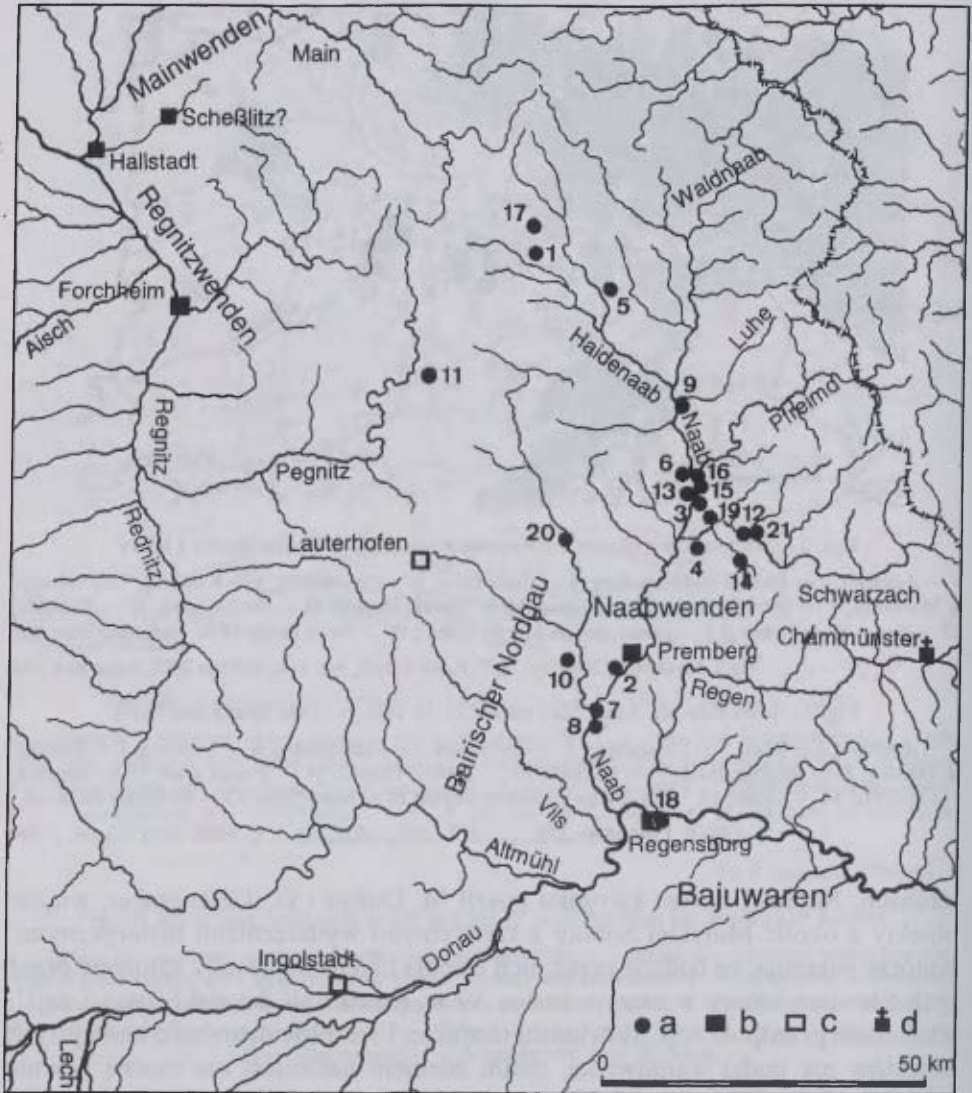
Fig. 21. Sites from the Early Slav period in the valleys of the Drava and Mura

1 — *Aguntum*; 2 — Duel; 3 — Ulrichsberg; 4 — Grafenstein; 5 — Hemmaberg; 6 — Komberg; 7 — Pobrežje in Maribor; 8 — Spodnje Hoče; 9 — Slivnica; 10 — Zgornji Duplek; 11 — Ptujski grad; 12 — Turnišče; 13 — Krog; 14 — Kotare; 15 — Grofovsko pri Murski Soboti; 16 — Nova Tabla; 17 — Nedelišče-Stara ves.

After S. Landstätter 2000, Fig. 8; T. Knific 2002, Fig. 1; L. Bekić 2006, map on p. 294

terenach. Najdalej w tym kierunku poszli M. Guštin i G. Tiefengraber, wiążąc obiekty z okolic Murskiej Soboty z konkretnymi wydarzeniami historycznymi. Autorzy sugerują, że badane przez nich osiedla nad Murą zostały założone przez tych Słowian, którzy w samym końcu VI w. przełamali dunajski *limes* i zajęli wschodnie przedpole Alp. Słowiański charakter i wczesne datowanie tamtejszych obiektów nie budzi wątpliwości, moim zdaniem natomiast nie można pewnie określić, czy chodzi o schyłek VI, czy raczej o początek VII w.

Kwestią o dużym znaczeniu jest określenie charakteru pobytu pierwszych Słowian na terenach naddunajskich, zwłaszcza na południe od tej rzeki, chociaż dowody na istnienie w VI w. stałego ich osadnictwa są na razie niezbyt liczne (por. ryc. 22 i 23). Interesujących danych na ten temat dostarczają badania ciałopalnych cmentarzysk z dorzecza środkowego Dunaju. Ze względu na dobre podstawy datowania oraz wyjątkową rangę znalezisk, na pierwsze miejsce wśród nich wysuwają się odkrycia w Großprüfening koło Ratzbony (W. Eichinger, H. Losert 2003). Oprócz ośmiu zupełnie zniszczonych, niedatowanych kurhanów, po których pozostały tylko płytkie rowki, tzw. przykurhanowe, zbadano tam 12 grobów ciałopalnych. Trzy z nich (1, 8, 9) to pochówki popielnicowe, w kolejnych trzech (3, 10 i 11) natrafiono na fragmenty naczyń. W pozostałych grobach nie znaleziono ceramiki, choć niektóre zawierały inne, bardzo interesujące przedmioty.

Ryc. 22. Znalaziska słowiańskiej ceramiki na terenie Górnego Palatynatu

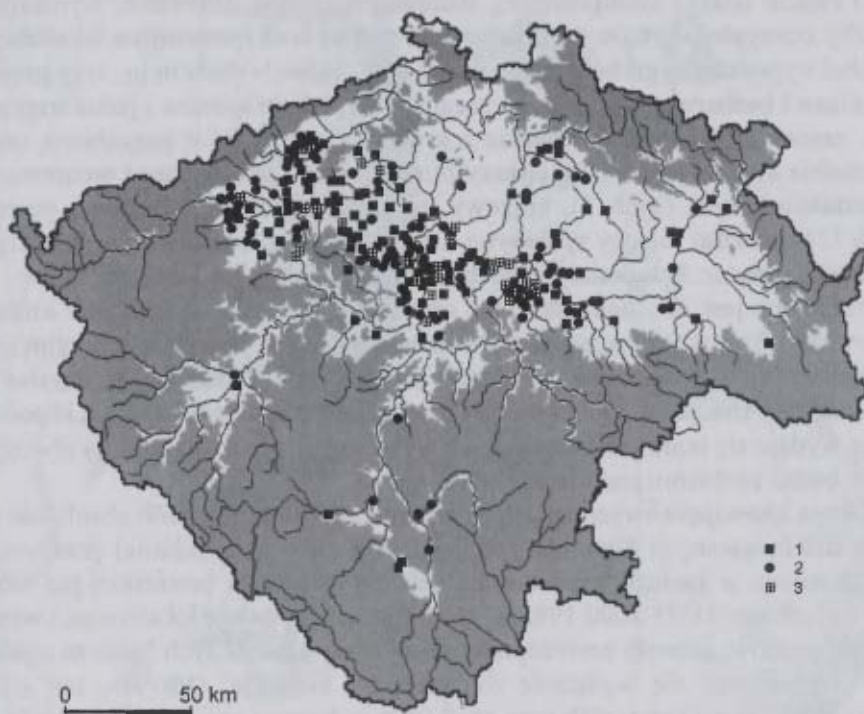
a — znaleziska ceramiki; b — miejscowości wymienione w Kapitularze z Diedenhofen (805 r.); c — dwory królewskie w bawarskim Nordgau; d — klasztor. 1 — Barbaraberg; 2 — Burgenfeld; 3 — Dienhoff; 4 — Dietstätt; 5 — Eichelberg; 6 — Iffelsdorf; 7 — Kallmünz; 8 — Krachenhausen; 9 — Luhe; 10 — Matzhausen; 11 — Maximiliansfelsen; 12 — Meischendorf; 13 — Nabburg; 14 — Oberauerbach; 15 — Perschen; 16 — Pfreimd; 17 — Rauher Kulm; 18 — Regensburg; 19 — Schwarzach; 20 — Theuern; 21 — Uckersdorf.

Wg H. Loserta 2003, ryc. 9

Fig. 22. Finds of Slav pottery in the territory of the Upper Palatinate

a — finds of pottery; b — localities mentioned in the Capitulary of Diedenhofen (A.D. 805); c — royal courts in Bavarian Nordgau; d — monastery. 1 — Barbaraberg; 2 — Burgenfeld; 3 — Dienhoff; 4 — Dietstätt; 5 — Eichelberg; 6 — Iffelsdorf; 7 — Kallmünz; 8 — Krachenhausen; 9 — Luhe; 10 — Matzhausen; 11 — Maximiliansfelsen; 12 — Meischendorf; 13 — Nabburg; 14 — Oberauerbach; 15 — Perschen; 16 — Pfreimd; 17 — Rauher Kulm; 18 — Regensburg; 19 — Schwarzach; 20 — Theuern; 21 — Uckersdorf.

After H. Losert 2003, Fig. 9

Ryc. 23. Stanowiska z okresu wędrówek ludów i początku wczesnego średniowiecza w Czechach
 1 — stanowiska z okresu wędrówek ludów; 2 — stanowiska kultury praskiej; 3 — stanowiska z materiałami z obu okresów.

Wg M. Kuny, N. Profantovej 2005, ryc. XIV A

Fig. 23. Sites from the Migration Period and early Middle Ages in the Czech Republic

1 — sites from the Migration period; 2 — sites of Prague culture; 3 — sites with materials from both periods.

After M. Kuna, N. Profantová 2005, Fig. XIV A

Dla problemów poruszanych w tym artykule ważna jest, wynikająca z obfitości przedmiotów datujących, możliwość dość dokładnego określenia wieku ręcznie lepionych, głównie niezdobionych naczyń z tego cmentarzyska (ryc. 24). Żadnego z nich nie można zaliczyć do klasycznego typu praskiego, większość przypomina okazy występujące także w północnej części Słowiańszczyzny, a niektóre (ryc. 24n) można wręcz przypisać typowi Sukow. Naczynia te kształtem i wielkością przypominają wyroby garncarskie dobrze znane z bardzo wielu wczesnosłowiańskich zespołów z terenu północnej części Słowiańszczyzny zachodniej. Inny, beczułkowaty kształt ma jedynie popielnica z grobu 1 (ryc. 24a). Analogii do niej można szukać w ceramice nomadzkiej z terenu Niziny Węgierskiej (A. Cs. Sós, A. Salamon 1995, tabl. CVIII 7; CXI 2; CXII 3, 4; CXIV 3, 5; CXV 2; A. Kiss 2001, tabl. 156:212, 225). Pochodzące z tego samego grobu niewielkie naczynie (ryc. 24o) wyróżnia się obecnością poprzecznych nacięć na krawędzi wylewu.

O randze odkryć Großprüfening stanowi precyzyjne datowanie, wynikające z liczby cennych zabytków (ozdób i części stroju) oraz interesująca lokalizacja. W skład wyposażenia grobów ciałopalnych (ryc. 24) wchodziły m.in.: trzy paciorki szklane i bezbarwny paciorek dwusegmentowy, dwie spiralne i jedna trapezowata zawieszki brązowe (wszystkie z grobu 2), sprzączka z pogrubioną ramą w kształcie litery D i dwie haftki (wszystkie z grobu 6), okucie pasa z ornamentem w kształcie krzyża (grób 3), brązowy nit tarczy (grób 8) i brązowa pęsetka (grób 11). Ponadto między spalonymi kośćmi ludzkimi pochówku nr 1 odkryto niedźwiedzi pazur. Przedmioty te pochodzą z 2 poł. VI lub z 1 ćwierci VII w.

Frapująca jest obecność okucia z ornamentem krzyża — produktu kultury merowińskiej — w grobie typowo słowiańskim. Można ją wyjaśnić przyjmując, że pochowany w grobie nr 3 był chrześcijaninem, lub zakładając, że używał jej nieświadomy znaczenia symbolu, albo, że rozumiejąc — ignorował go. Hipoteza druga wydaje się mało prawdopodobna; wybór między pozostałymi na obecnym etapie badań problemu jest niemożliwy.

Grupa chowająca swych zmarłych w Großprüfening w sposób absolutnie typowy dla ówczesnych Słowian (pomijając bogactwo wyposażenia) przebywała nad Dunajem, w zasięgu wzroku mieszkańców i władców bawarskiej już wówczas Ratzbony (H.-D. Kahl 1985, s. 167). Biorąc pod uwagę lokalizację, i wyposażenie grobów, za mało prawdopodobne uważam uznanie tych ludzi za osadników zajmujących się wyłącznie rolnictwem i hodowlą. Odkrycie tak wielu szklanych i brązowych ozdób oraz okuć (w tym tarczy i pasa) oraz sprzączki do pasa wskazuje, że na cmentarzysku w Großprüfening chowano osoby należące do ówczesnej elity. Tezę tę wspiera wydobyte niedźwiedziego pazura z grobu 1. Można go interpretować jako element naszyjnika lub pozostałość futra, w które owinięto zmarłego przed spaleniem jego zwłok. W obu wypadkach znalezisko trzeba uznać za niezwykle ciekawe świadectwo stosunku współtowarzyszy do tej osoby. Do tej samej kategorii stanowisk co cmentarzysko w Großprüfening zaliczyłbym również słowiańskie miejsce pochówków w Enns-Klosterneuburg.

W ostatnich latach również w polskiej literaturze parokrotnie sformułowano opinie o przebiegu migracji Słowian naddunajskich i cechach ich materialnej kultury (P. Urbańczyk 1996, s. 13–15; J. Gąssowski 2000). Uwzględnienie najnowszych rezultatów terenowych badań archeologów austriackich, bawarskich, chorwackich, czeskich, słowackich i słoweńskich oraz węgierskich pozwala na zmodyfikowanie obrazu będącego rezultatem przemyśleń cytowanych badaczy.

Ryc. 24. Zabytki z cmentarzyska w Großprüfening.

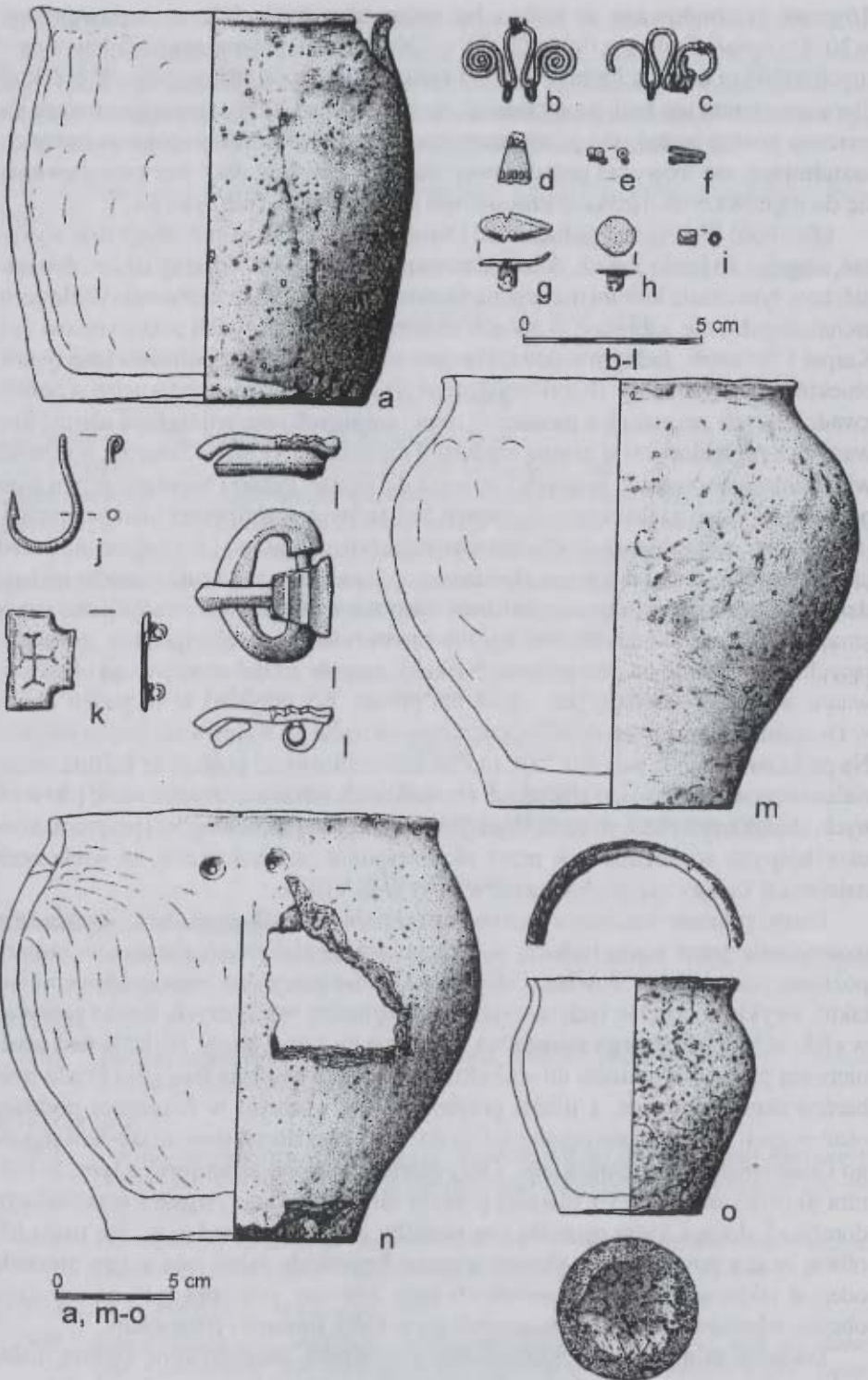
a, j, o — grób 1; b-f — grób 2; g, h, l — grób 6; k — grób 3; i — grób 7; m — grób 8; n — grób 9; a, m-o — glina; j — żelazo; e, f — szkło; pozostałe — brąz.

Wg W. Eichingera, H. Loserta 2003, ryc. 113

Fig. 24. Finds from the cemetery in Großprüfening.

a, j, o — grave 1; b-f — grave 2; g, h, l — grave 6; k — grave 3; i — grave 7; m — grave 8; n — grave 9; a, m-o — clay; j — iron; e, f — glass; the rest of bronze.

After W. Eichinger, H. Losert 2003, Fig. 113

Również sformułowana w końcu lat osiemdziesiątych XX w. i powtórzona w 2002 r. opinia Walthera Pohla (2002, s. 120) o braku materialnych śladów wczesnych Słowian między Dolną Austrią i Grecją straciła na aktualności. W polskiej literaturze temat ten podjęła ostatnio Z. Kurnatowska (2004), zwracając uwagę na znaczny postęp badań nad przełomem starożytności i średniowiecza na terenach kształtującej się wówczas południowej Słowiańszczyzny; choć bez odwoływania się do najnowszych danych o chronologii bezwzględnej tych zjawisk.

Obecność Słowian na południe od Dunaju w VII i VIII w. potrafimy dziś wykażać, sięgając do konkretnych, dobrze datowanych znalezisk. Możemy także udowodnić, że w tym czasie kultura materialna Słowian naddunajskich zachowała wiele cech archaicznych i nie odbiegała w sposób zasadniczy od kultury ich pobratymców zza Karpat i Sudetów. Jednym z dowodów jest występowanie na południu obu typów obiektów uznawanych za charakterystyczne dla kultury wczesnych Słowian w ogóle: kwadratowych ziemianek z piecami w rogu i owalnych jam, najczęściej identyfikowanych z zagłębionymi w ziemię częściami naziemnych domów. Drugim, obecność wielu rodzajów ceramiki znanych z terenów dzisiejszej Polski i Niemiec, w tym typu praskiego i — co zaskakujące — naczyń bez żadnych wątpliwości identycznych z, jak sądzono, północno-zachodniosłowiańskim typem Sukow. Liczniejsze niż przed laty, ciepłopalne groby o typowo słowiańskim charakterze wskazują ponadto na bardziej powszechne, niż przypuszczaliśmy, kontynuowanie rodzimej tradycji chowania zmarłych i to mimo oddziaływań kultury merowińskiej i chrześcijańskiej, powodujących odchodzenie od ciepłopalenia. Niektóre zespoły źródeł umożliwiają obserwowanie wydarzeń składających się na ten proces. Na przykład w wypadku osady w Dragomelj wyjaśniono sposób przejmowania technik i wzorów zdobienia naczyń. Na podstawie najnowszych odkryć można zakwestionować pogląd, że kultura materialna wczesnych Słowian alpejskich i bałkańskich wcześniej utraciła wiele pierwotnych, charakterystycznych cech. Ważnym osiągnięciem archeologów i przyrodników określających wiek badanych przez nich zespołów jest pokazanie, że wiele cech najstarszej kultury materialnej przetrwało w głąb VIII w.

Dzięki ostatnim badaniom zaczynamy też rozumieć, jak wyglądało — zakładane teoretycznie przez wielu badaczy — przejmowanie niektórych elementów kultury późnoantycznej przez Słowian. Odbywało się ono w wyniku bezpośredniego kontaktu, zwykle w obrębie tych samych mikroregionów osadniczych, często zapewne w efekcie bezpośredniego sąsiedztwa na terenie tej samej osady. Badania nad osadnictwem prowadzą ponadto do wniosku, że struktura etniczna Bawarii i Friulu była bardzo skomplikowana, a udział przybyszów ze wschodu w tworzeniu podstaw osadniczych tych ziem nie ograniczał się do strefy pogranicza słowiańsko-bawarskiego i słowiańsko-longobardzkiego. Oczywiście nie wolno zapominać o tym, że kultura Słowian zmieniała się również poprzez rabunkowe korzystanie z materialnego dorobku ludności, która opuściła swe siedziby ze strachu przed nimi, lub padła ich ofiarą, oraz z powodu prowadzenia wypraw łupieskich. Jakaś rolę w tym procesie odegrał także udział zorganizowanych grup Słowian, pozostających na usługach obcych władców, w walkach toczących się w Italii, Bawarii i Bizancjum.

Badacze zajmujący się studiami nad gospodarką, osadnictwem, kulturą materialną i duchową oraz strukturą etniczną ludności ziem tworzących południowo-

-zachodnie kresy Słowiańszczyzny nadal stoją przed bardzo trudnymi zadaniami. Nadzieją na stopniowe ich rozwiązywanie jest dalsze uściślenie wiedzy o chronologii badanych procesów i skierowanie większych wysiłków w stronę badań osadniczych. Z tego punktu widzenia obserwacja aktualnych tendencji w archeologii całej grupy krajów, od Czech po Chorwację, napawa optymizmem.

Słowa kluczowe: wczesne średniowiecze, Słowiańszczyzna zachodnia i południowa, dendrochronologia, ¹⁴C

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Wykaz skrótów

- „Arch. Austr.” — „Archaeologia Austriaca”, Wien
 „Arch. Bayern” — „Das archäologische Jahr in Bayern”, München.
 „Beitr. Österreich” — „Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich”, Wien.
 Slovenija... — *Slovenija in sosednje deželje med antiko in karoliško dobo. Začetki slovenske etnogeneze*, R. Bratož red., Ljubljana 2000.
 Zgodnji Slovani... — *Zgodnji Slovani. Zgodnesrednjeveška lončenina na obrobju vyhodnih Alp/Die Frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Alpen*, M. Gustin red., Ljubljana 2002.

Literatura

Źródła

- Paweł Diakon — *Historia Rzymska. Historia Longobardów*, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Ignacy Lewandowski, Warszawa 1995.

Opracowania

Archäologische Denkmäler

- 2002 *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Varia Archaeologica Hungarica, t. 13, Budapest.

Bekić L.

- 2006 *Zaštitna arheologija u okolici Varaždina. Arheološka istraživanja na autocesti Zagreb — Goričan*, Zagreb.

Biermann F.

- 2001 *Der Brunnenbau des 7./8. bis 11./12. Jahrhunderts bei den nördlichen Westslawen (Polen und Ostdeutschland)*, „Ethnographisch–Archäologische Zeitschrift”, t. 42, s. 211–264.
 2002 *Die slawische Keramik in Ostdeutschland und Polen — Traditionen und Einflüsse*, „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, t. 50, s. 233–246.

Biermann F., Dalitz S., Heußner K.-U.

- 1999 *Der Brunnen von Schmerzke, Stadt Brandenburg a. d. Havel, und die absolute Chronologie der frühslawischen Besiedlung im nordostdeutschen Raum*, „Prähistorische Zeitschrift”, t. 74, s. 219–243.

Biermann F., Dulinicz M.

- 2001 *Studnia z Bochenia a problem chronologii starszych faz wczesnego średniowiecza na Mazowszu zachodnim*, „Archeologia Polski”, t. 46, z. 1–2, s. 85–114.
- 2002 *Eine frühmittelalterliche Siedlung von Bochen in mittleren Polen*, „Germania”, t. 80, z. 2, s. 243–267.

Bleile R.

- 2005 *Die Auswirkungen des spätmittelalterlichen Wassermühlenbaus auf die norddeutsche Gewässerlandschaft*, [w:] *Die bäuerliche Ostsiedlung des Mittelalters in Nordostdeutschland*, F. Biermann, G. Mangelsdorf red., Greifswalder Mitteilungen, t. 7, Frankfurt am Main, s. 175–192.

Brather S.

- 1996 *Feldberger Keramik und frühe Slawen. Studien zur nordwestslawischen Keramik der Karolingerzeit*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, t. 34, Bonn.
- 2005a *Slawische Keramik. Elbslawen*, [w:] *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer red., Berlin–New York, t. 29, s. 88–94.
- 2005b *Die Anfänge slawischer Besiedlung westlich von Oder und Neisse*, [w:] *Archeologia o początkach Słowian*, P. Kaczanowski, M. Parczewski red., Kraków, s. 527–540.

Breuer E.

- 2005 *Byzanz an der Donau. Eine Einführung in Chronologie und Fundmaterial zur Archäologie im Frühmittelalter im mittleren Donau Raum*, Tettngang.

Byzanz

- 2001 *Byzanz. Das Licht aus dem Osten. Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis 15. Jahrhundert*, Ausstellungskatalog (06.12.2001–31.03.2002, Paderborn, Diözesanmuseum), C. Stiegemann red., Mainz am Rhein.

Cagnana A., Amoretti V.

- 2005 *Sepulture slave altomedievali a San Martino di Ovaro (Carnia-Friuli). Documenti archeologici e paleoantropologia*, „Archeologia Medievale”, t. 32, s. 433–452.

Czopek S., Morawiecki L., Podgórska-Czopek J.

- 2001 *Znalezisko monety bizantyjskiej ze stanowiska nr 22 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 53, s. 391–399.

Daim F.

- 2000 *Die Awaren am Rand der byzantinischen Welt. Studien zu Diplomatie, Handel und Technologietransfer im Frühmittelalter*, Innsbruck.

Die Franken

- 1996 *Die Franken. Wegbereiter Europas*, A. Wiczorek, P. Périn, K. von Welck, W. Menghin red., Mainz.

Dulinicz M.

- 2001 *Kształtowanie się Słowiańszczyzny północno-zachodniej. Studium Archeologiczne*, Warszawa.
- 2005a *Najstarsza faza osadnictwa słowiańskiego w północnej części Europy środkowej*, [w:] *Archeologia o początkach Słowian*, P. Kaczanowski, M. Parczewski red., Kraków, s. 513–526.
- 2005b *Slawen. Archäologisch*, [w:] *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer red., Berlin–New York, t. 29, s. 54–59.
- 2006 *Frühe Slawen im Gebiet zwischen unterer Weichsel und Elbe*, Neumünster.

Eichinger W., Losert H.

- 2003 *Ein merowingerzeitliches Brandgräberfeld östlichdonauländischer Prägung bei Großprüfening*, „Arch. Bayern”, R. 2002, s. 98–101.

Fuchs G.

- 1990a *Radiokarbonaten für Fundkomplexe aus St. Ruprecht an der Raab*, *MG St. Ruprecht an der Raab*, VB Weiz, „Archäologie Österreichs”, t. 1, s. 51–52.
- 1990b *St. Ruprecht an der Raab*, *MG St. Ruprecht an der Raab*, VB Weiz, „Fundberichte aus Österreich”, t. 29, s. 265.

Fusek G., Zábajník J.

- 2003 *Prispevok do diskusie o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenská*, „Slovenská archeológia”, t. 51, s. 319–340.

Gąssowski J.

- 2000 *Dawni Słowianie — naród czy religia?*, [w:] *Aetas media, aetas moderna: studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, H. Manikowska, A. Mączak, K. Modzelewski red., Warszawa, s. 257–262.

Goslar T.

- 2006 *Wyniki kalibracji dat 14C próbki węgla drzewnego z Chłudowa, stan. 62 (obiekt 1), gm. Suchy Las, w woj. wielkopolskim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 42, s. 150.

Görsdorf J.

- 1998 *Koili u Orlika — Ergebnisse der 14C-Altersbestimmung*, „Archeologie ve středních Čechách”, t. 2, s. 329–334.

Groh S., Sedlmayer H.

- 2001 *Favianis — Civitas Mutarensis — Mautern: Spätantikes Kastell und frühmittelalterliche Stadt. Neue Evidenzen zur Stadtgeschichte von Mautern an der Donau NÖ*, „Beitr. Österreich”, t. 17, s. 179–193.

Guštin M.

- 2001 *Nova Tabla pri Murski Soboti (kat 271–272)*, [w:] *Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti*, P. Bitenc, T. Knific red., Ljubljana, s. 84.
- 2003 *Zgodnjeslovanska naselbina zemljank*, [w:] *Zemla pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščah*, D. Prešeren red., Ljubljana, s. 71–72.
- 2004 *Začetki slovanskega naseljevanja na Slovenskem*, „Časopis za zgodovino in narodopisje”, R. 75, z. 2–3, s. 253–265.

Guštin M., Tiefengraber G.

- 2002 *Oblike in kronologija zgodnjesrednjeveške lončenine na Novi tabli pri Murski Soboti/Formen und Chronologie frühmittelalterlicher Keramik in Nova tabla bei Murska Sobota*, [w:] *Zgodnji Slovani...*, s. 46–62.

Hebert B.

- 1996 *Zu Neufunden frühmittelalterlicher Siedlungskeramik aus der Steiermark*, „Archäologie Österreichs”, t. 7, s. 67–70.

Hensel W.

- 1974 *U źródeł Polski średniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Herold H.

- 2002 *Die Keramik der awarischen Siedlungsreste von Brunn am Gebirge, Flur Wolfolz, Bezirk Mödling, Niederösterreich*, „Arch. Austr.”, t. 86, s. 161–181.
 2004 *Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54*, „Varia Archaeologica Hungarica”, t. 14, Budapest.

Herrmann E.

- 1965 *Slawisch-germanische Beziehungen im südostdeutschen Raum von der Spätantike bis zum Ungarnsturm. Ein Quellenbuch mit Erläuterungen*, München.

Herrmann J., Heußner K.-U.

- 1991 *Dendrochronologie, Archäologie und Frühgeschichte vom 6. bis 12. Jh. in den Gebieten zwischen Saale, Elbe und Oder*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 36, s. 255–290.

Jaskanis D.

- 2003 *Przyczynek do badań nad problematyką występowania wczesnośredniowiecznych talerzy na obszarze Polski*, [w:] *Słowianie i ich sąsiedzi*, M. Dulnicz red., s. 431–439.

Kahl H.-D.

- 1985 *Die Baiern und ihre Nachbarn bis zum Tode des Herzogs Theodo (717/718)*, [w:] *Die Bayern und ihre Nachbarn*, t. 1, H. Wolfram, A. Schwarz red., Wien, s. 160–225.

Kiss A.

- 2001 *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B, cz. II*, *Monumenta Avarorum Archaeologica*, t. 6, Budapest.

Knific T.

- 2002 *Lončenina v zgodnjesrednjeveških grobovih na Slovenskem/Die Keramik in den frühmittelalterlichen Gräbern in Slowenien*, [w:] *Zgodnji Slovani...*, s. 115–129.

Krapiec M.

- 1996 *Dendrochronologiczne datowanie węglonych prób drewna z wczesnośredniowiecznej półziemianki z Krakowa Nowej Huty-Wyciąża (stanowisko 5B)*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 19, s. 129–134.

Kobyliński Z.

- 1990 *Chronologia osadnictwa w Haćkach na Podlasiu: przesłanki archeologiczne i radiowęglowe*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Geochronometria”, z. 6, s. 165–173.

Kuna M., Profantová N.

- 2005 *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídlení aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*, Praha.

Kurnatowska Z.

- 2004 *Słowianie Południowi*, [w:] *Wędrówka i etnogeneza w starożytności i średniowieczu*, M. Salamon, J. Strzelczyk red., Kraków, s. 203–218.

Kurnatowski S.

- 2000 *Głos w dyskusji*, [w:] *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu*, M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski red., Poznań, s. 457–466.

Landstätter S.

- 2000 *Von Noricum Mediterraneum zur Provincia Sclaborum. Die Kontinuitätsfrage aus archäologischer Sicht*, [w:] *Slovenija...*, s. 219–238.

Leciejewicz L.

- 2002 *Starożytna spuścizna kulturowa na ziemiach polskich w początkach średniowiecza*, Poznań.

Lohwasser N., Losert H.

- 2002 *Frühmittelalterliche Siedlungsspuren unter den ehemaligen Wasserschloss zu Pfreimd*, „Arch. Bayern”, R. 2001, s. 125–128.

Losert H.

- 2003 *Eine Wüstung unbekanntes Namens bei Dietstätt in der mittleren Oberpfalz*, [w:] *Aspekte der Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit. Festschrift für Walter Sage*, I. Ericksson, H. Losert red., Bonn, s. 279–291.

Losert H., Szameit E.

- 2003 *Österreichisch-deutsche Ausgrabungen in einer Wüstung des frühen Mittelalters bei Dietstätt*, „Arch. Bayern”, R. 2002, s. 101–104.

Lutovský M.

- 1998 *Mohylové pohřebiště v Koli u Orlika, okr. Písek. K. poznání raně středověkých mohyl ve středním Povltaví*, „Archeologie ve středních Čechách”, t. 2, s. 277–327.

Mandl F.

- 2004 *4000 Jahre Almen im Herzen Österreichs*, [w:] B. Hell, E. Kreissl, F. Mandl, *Auf dem Alm...*, Trautenfels, s. 31–54.

Marková K., Elschek K.

- 2002 *Keramika z dendrochronologicky datovanéj studne v Malackách*, „Študijné Zvesti Archeologického Ústavu SAV”, t. 35, s. 213–220.

Marušić B. i in.

- 1985 *Catalogo degli ogetti dell'epoca tardoantica e altomedievale*, [w:] *Archeologia e arte dell'Istria*, V. Girardi-Jurkić red., Pula.

Muschal B.

- 2002 *Klosterneuburg. Ein slawisches Brandgräberfeld in Lauriacum-Enns, Oberösterreich*, „Beitr. Österreich”, t. 18, s. 153–163.

Neugebauer J.-W.

- 1997 *Rettungsgrabungen im unteren Traisental in den Jahren 1996 und 1997. 14 Vorbericht über die Aktivitäten der Abteilung für Bodendenkmal des Bundesdenkmalamtes im Raum St. Polten-Traismauer*, „Fundberichte aus Österreich”, t. 36, s. 451–566.

Novšak M.

- 2002a *Zgodnjesrednjeveške najdbe z najdišča Grofovsko pri Murski Soboti/Frühmittelalterliche Funde vom Fundort Grofovsko bei Murska sobota*, [w:] *Zgodnji Slovani...*, s. 27–32.

- 2002b *Podgorica pri Ljubljani/Podgorica bei Ljubljana*, [w:] *Zgodnji Slovani...*, s. 89–93.

Parczewski M.

- 1988 *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

Pazdur M. F., Awsiuik R., Goslar T., Pazdur A.

- 1993 *Chronologia radiowęglowa stanowiska w Haćkach*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Geochronometria”, z. 9, s. 27–46.

Podgórska-Czopek J.

- 1991 *Materiały z wczesnosłowiańskiej osady w Grodzisku Dolnym, stan. 3, pow. Leżajsk, „Archeoslavica”, t. 1, s. 9–60.*
- 1998 *Lokalizacja osady wczesnosłowiańskiej w Grodzisku Dolnym, stan. 3, pow. Leżajsk, „Archeoslavica”, t. 3, s. 147–148.*

Pohl W.

- 2002 *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.*, wyd. 2, uzupełnione, München.

Poleska P., Bober J.

- 1996 *Wczesnosłowiańska półziemianka ze stanowiska 5B (Wyciąże) w Krakowie-Nowej Hucie, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 19, s. 101–126.*

Sagadin M., Turk P.

- 2001 *Dragomelj, [w:] Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti*, P. Bitenc, T. Knific red., Ljubljana, s. 279–280.

Schipper F.

- 1996 *Ad rapam? Frühgeschichtliche Siedlungsspuren bei St. Ruprecht an der Raab/Steiermark, „Archäologie Österreichs”, t. 7, s. 71–76.*

Sós A. Cs., Salamon A.

- 1995 *Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th centuries A.D.) at Pokaszepetk, Budapest.*

Stadler P., Herold H.

- 2003 *Drei awarenzeitliche Brunnen und sonstige Siedlungsgruben von Brunn am Gebirge (Flur Wolholz, Bezirk Mödling, NÖ) und die Fundkeramik, „Antaeus”, t. 26, s. 179–186.*

Stark J.

- 2003 *Der frühslawische Bohlenweg im Klempauer Moor, Hansestadt Lübeck, und der Burgwall von Klempau, Kreis Herzogtum Lauenburg, „Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft f. Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit”, t. 14, s. 85–91.*

Szameit E.

- 1987 *Karolingische Waffenfunde aus Österreich, „Arch. Austr.”, t. 71, s. 155–171.*
- 1992 *Zu frühmittelalterlichen Funden aus Gusen und Langenstein, Oberösterreich. Mit Exkursen zur Datierung des slawischen Gräberfeldes von Gusen und zur frühmittelalterlichen Graphittonkeramik, „Arch. Austr.”, t. 76, s. 185–196.*
- 1995/1996 *Frühmittelalterliche Siedlungstätigkeit im Ostalpenraum und der Nachweis von Slawen im Lichte der archäologischen Quellen. Bemerkungen zu einem Modell der archäologischen Fundsituation des 6.–9. Jahrhunderts in Österreich, „Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien”, t. 125/126, s. 291–311.*
- 2000 *Zum archäologischen Bild der frühen Slawen in Österreich, [w:] Slovenija..., s. 507–547.*

Szöke B. M.

- 2002 *Das archäologische Bild der Slawen in Südwestungarn, [w:] Slovenija..., s. 477–505.*

Tomičić Ž.

- 2002 *Keramika iz (ponekih) ranosrednjovekovnih grobalja kontinentalnog dijela Hrvatske/Keramik aus ausgewählten frühmittelalterlichen Gräberfeldern im kontinentalen Kroatien*, [w:] *Zgodnji Slovani...*, s. 129–141.

Turk P.

- 2002 *Dragomelj — zgodnjerednjeveška naselbina/Dragomelj — eine frühmittelalterliche Siedlung*, [w:] *Zgodnji Slovani...*, s. 79–88.

Ubl H.

- 1983 *Legio II Italica — Geschicke der Lauriacenser Garnisonstruppe*, „Mitteilungen des Museumvereines Lauriacum”, t. 21, s. 16–27.
- 1986 *Der Ennsner Georgenberg im Wandel der Zeit. Ein Grabungsbericht*, „Mitteilungen des Museumvereines Lauriacum”, t. 24, s. 45–56.
- 2001 *Bestattungen an der Wende von Antike zum Mittelalter in Lauriacum/Enns OO*, „Beitr. Österreich”, t. 17, s. 163–167.

Urbańczyk P.

- 1996 *Struktury władzy na ziemiach polskich w I tysiącleciu n.e.*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 103, s. 3–21.

Venc S.

- 1973 *Časně slovanské osídlení v Běchovicích, o. Praha-východ*, „Památky archeologické”, t. 64, s. 340–392.

Walanus A., Goslar T.

- 2004 *Wyznaczenie wieku metodą ¹⁴C dla archeologów*, Rzeszów.

Wolfram H.

- 1995 *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*, München.

MAREK DULINICZ

EARLY SLAVIC ARCHAEOLOGICAL FEATURES SOUTH OF THE CARPATHIANS, SUDETES AND RUDAWY MOUNTAINS DATED BY ABSOLUTE DATING METHODS

S u m m a r y

The past 15 years have witnessed in Poland and Germany a considerable increase in the number of archaeological features representing Early Slavic culture. The age of many of these features has been determined by natural science methods and discussed in numerous publications. In consequence of this progress in research, new hypotheses have been formulated regarding the time of the formation of the oldest Early Medieval cultures in the territories between the Baltic and the Black Sea, the Carpathians and Sudetes.

Investigations of the formation period in the culture of the Early Slavs are being carried out also to the south of the indicated region, but seldom have natural science dating methods, like dendrochronology and radiocarbon dating, been applied for the purpose. The reason for this lies in the relative abundance of data from written sources referring to the history of the Balkans and the

Danubian region, and the opportunity to refer to chronological models established for communities or states of far richer material culture, e.g., the Avar, Byzantine and Frank cultures.

In Austrian, Czech, German, Slovakian and Slovenian archaeology of recent years progress in the application of natural science methods for dating archaeological features has been noticeable and the results of fairly numerous analyses have permitted conclusions to be drawn concerning the chronology of pottery and features discovered within particular settlements. There is need for a recapitulation of available information in view of the growing disproportion between data on absolute chronology concerning the northern and western part of Early Slavdom and the information referring to the southern and southwestern parts of Slavic colonization.

Among features from the area selected for the purpose of this article, which have been dated by the radiocarbon method, the prevalent kind are pits from settlements, but there is also information on a few graves. The article focuses on analyzing the results of investigations of archaeological features dated by the radiocarbon or dendrochronological methods. Material from 14 sites for which there is a total of 35 analyses (see Table 1) has been taken into consideration.

The most numerous group of settlement features with radiocarbon or dendrochronological datings originates from Slovenia, a few others are known from Austria and from southern Germany. In Slovakia there is the settlement of Malacky, in Croatia Nedelišče-Stara ves. Beside these, I have also included in these considerations the kurgans in the locality of Kožlí u Orlíka in the Czech Republic and the sunken huts from Praga-Běchovice, as well as the inhumation burials from San Martino di Ovaro in northeastern Italy (see Figs 1, 19–23).

With the exception of the Czech features and the graves from San Martino di Ovaro, all of the remaining features under analysis are located in the basin of the Danube. From Malacky which lies where the Morava river flows into the Danube there is a well which has been dated by the dendrochronological method. Taking into consideration the dating method, it is an isolated find from this region even though many other Early Slav settlements are known from this territory. The sites of St. Ruprecht an der Raab and Enns lie on medium-sized tributaries of the Danube, respectively on the upper Raab and the Enns where it flows into the Danube. The specification of their dating holds considerable importance for research on the process of the Slavs crossing the line of the Danube. Settlements in Pfreimd and Dietstätt lie on the middle Naab, a northern tributary of the Danube. Connected with the basin of the Upper Drava are settlements lying on the Mura river: Mautern, Nova Tabla and Murska Sobota, Grofovsko. Nedelišče-Stara ves lies on the middle Drava. The settlements of Dragomelj and Podgorica were situated in the valley of the upper Sava.

The obtained datings permit a synchronization of information on settlement patterns and a comparison of assemblages of finds, mainly pottery. The results of radiocarbon analyses of features from the settlement of Nova Tabla have provided grounds for constructing a model of changes occurring in the manufacturing of pottery in the lands on the Mura river. The oldest phase (Murska Sobota 1 horizon) is represented by handmade, partly turned and for the most part undecorated vessels (Figs 4, 12, 17). This phase is to be subdivided into two shorter periods: 1a, characterized by the presence of roasting plates alongside undecorated but burnished vessels, and 1b, featuring turned pottery and the occasional (rare) decorated pot. The occurrence of such pottery assemblages should be counted on also in the second half of the 6th and the first half of the 7th century. Taking into consideration the dating results and the similarity of the finds, the discoveries in Podgorica can also be attributed to this horizon. A good example of phase 1b are the finds from the well in Malacky (Fig. 2), a less typical one the assemblages from the kurgans in the locality of Kožlí u Orlíka (Fig. 18). The Murska Sobota 2 horizon covers the 8th and 9th centuries. It is characterized by wheel-turned vessels, some turned completely, most decorated with bands of horizontal and wavy lines (Fig. 5). In view of the nature of the pottery assemblage and available radiocarbon datings, the finds from the sites in Nova Tabla (Fig. 6a), Dietstätt (Figs 6c, 16e–i), Komberg (Fig. 11), Nedelišče-Stara ves (Figs 7–10), Dragomelj (Fig. 12a,b), Enns-Georgenberg (Fig. 14), Mautern and Pfreimd (Fig. 16a–d) can be synchronized with a transition phase between the Murska Sobota 1 and Murska Sobota 2 horizons. The finds from the sites of St. Ruprecht an der Raab (Figs 3, 6b) fit this model very well, too, with the pottery from the pits discovered there belonging to the Murska Sobota 2 horizon.

A comparison of the assemblages of finds presented in this article with those known from the northern part of Central Europe does not demonstrate any significant differences in the dating, especially with regard to the Little Poland (Małopolska) region. The situation was somewhat different in the lowland territories of early Slavdom where assemblages composed of virtually only undecorated vessels were still in evidence in the 8th century.

On a map of Early Slav settlement the sites analyzed here are not isolated and many belong in settlement concentrations clearly connected with distinct geographical regions. The lowland region of the Morava river basin in modern Slovakia is one such territory; it was pretty densely settled in the 7th and 8th centuries. Most of the settlements there were moved back from the Danube by 20 km and more. This state of affairs in the first half of the 7th century could have been caused by threat of raids by the Byzantine army, which lessened in the second half of the century and in the 8th century, resulting in Slav settlements moving ever nearer to the riverbank. An example of this process is the settlement in Malacky. A similar situation may be observed north of the course of the Danube within the borders of today's Austria. The settlements south of the river in Brunn am Gebirge (Fig. 15), Kombokurg and St. Ruprecht an der Raab were founded in the second half of the 7th or in the 8th century. Interestingly, the Slavs were present in or in the vicinity of Late Antique towns on the Danube, one reason for this occupation of urban centers abandoned by the Roman population being the desire to control river crossings. Wherever Slavs were present near centers that survived the crisis of the 5th century (e.g. Regensburg), some kind of an agreement must have been concluded between the local population and the authorities. The results of new research in Hemmaberg in Austria, where evidence of destruction and pillaging, as well as temporary settlement in the old temples by peoples using Prague-type pottery was found in the ruins of the Late Antique pilgrimage center, indicate that this kind of situation was also encountered deep in the territory of former Roman *Noricum*.

In the light of the most recent Croatian and Slovenian investigations, the basins of the Drava and lower Mura were settled early and relatively heavily. Thus, the opinion of many scholars who have raised the importance of the two river valleys as trails for Slavic migration into the eastern Alps has been well confirmed. Strong ties between early settlement and the river valley are also observed on the Naab in the territory of the Upper Palatinate.

Determining the nature of the presence of the first Slavs in Danubian territory, especially to the south of the river, is of considerable importance. Interesting data on the subject is provided by cremation graveyards from the middle Danube basin. The discoveries in Großprüfening near Regensburg come to the fore in view of good dating grounds and the exceptional importance of the finds. Precise age determination of the pottery from this cemetery, resulting from the abundance of dated finds (Fig. 24), is of particular significance for the issues discussed in this article. None of these plain handmade vessels appears to represent the classic Prague type, the majority being rather like the specimens known from northern Slav territories. The only vessel of different form is an urn from grave 1, accompanied by a small vessel distinguished by transversal incisions on the rim edge.

The importance of the finds from Großprüfening lies in a precise dating to the second half of the 6th and first quarter of the 7th century and an interesting localization on the peripheries of Regensburg. The discovery of many glass and bronze ornaments and fittings (including that from a shield and from a belt), as well as a belt buckle of bronze, indicates that members of an elite were interred in this cemetery. The burial ground of Enns-Klosterneuburg (Fig. 13) represents the same category.

In recent years also in the Polish literature on the subject opinions have been voiced a number of times concerning the migration route and characteristics of the material culture of the Danubian Slavs. Consideration of the newest results of field investigations by Austrian, Bavarian, Croatian, Czech, Slovakian, Slovenian and Hungarian archaeologists has helped to modify the picture conceived based on the reflections of cited scholars. Also, W. Pohl's opinion, formulated in the 1980s and repeated in 2002, about the lack of material evidence for the presence of early Slavs in the territory between Lower Austria and Greece has thus lost its currency.

Thanks to the construction of a chronological framework and the growing body of knowledge on the material culture of the southern Slavs, much more extensive than a dozen years back, their presence in territories south of the Danube in the 7th and 8th centuries can be proven in reference to specific, well dated finds. It can also be demonstrated that in this time their material culture still preserved many archaic characteristics and was not significantly different from the culture of their kin from beyond the Carpathians and Sudetes. The view that the southern Slavs quickly lost their specific material culture has been proved entirely incorrect.

Key words: Early Middle Ages, western and southern Slavdom, dendrochronology, radiocarbon dating (¹⁴C)

Translated by Iwona Zych

Adres Autora:

Doc. dr hab. Marek Dulinicz
Zakład Archeologii Mazowsza i Podlasia
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
al. Solidarności 105
00-140 Warszawa
dulinicz@iaepan.edu.pl